

Obiteljska međugeneracijska dinamika i transnacionalizam hrvatskih doseljenika u Njemačkoj

Latinčić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:727926>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

IVANA LATINČIĆ

**OBITELJSKA MEĐUGENERACIJSKA
DINAMIKA I TRANSNACIONALIZAM
HRVATSKIH DOSELJENIKA U
NJEMAČKOJ**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

IVANA LATINČIĆ

**OBITELJSKA MEĐUGENERACIJSKA
DINAMIKA I TRANSNACIONALIZAM
HRVATSKIH DOSELJENIKA U
NJEMAČKOJ**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Marica Marinović Golubić

Zagreb, 2024

Zahvala

Za početak zahvalu dugujem mentorici dr. soc. Marici Marinović Golubić. Zahvalna sam na svim njenim savjetima tijekom pisanja diplomskog rada.

Hvala i svim mojim prijateljicama na moralnoj podršci oko pisanja diplomskog rada.

Zahvaljujem mojim roditeljima Stipi i Katici, sestrama Magdaleni i Gabrieli i bratu Tomislavu na moralnoj podršci.

Posebno hvala voljenom suprugu Josipu bez čije podrške ne bih imala snage doći do ovakve završnice.

I naposljetku, zahvalna sam dragome Bogu na svemu što mi je u životu dano.

Sažetak

Tema diplomskog rada je međugeneracijska dinamika i transnacionalizam hrvatskih obitelji koje žive u Njemačkoj. Cilj istraživanja je dobiti uvid u dinamiku, razlike i sličnosti između pripadnika različitih generacija hrvatskih doseljenika u Njemačkoj te promatranje njihovih transnacionalnih praksi. Pojmovi kao što su prva i druga generacija doseljenika detaljnije su objašnjeni, kao i značenje transnacionalizma. U ovom istraživanju sudjelovale su tri hrvatske obitelji (bračni par tj. otac i/ili majka i po jedno punoljetno dijete) koje žive u Njemačkoj. Pri odabiru sudionika bilo je važno da je par odrastao u Hrvatskoj ili Bosni i Hercegovini i kasnije emigrirao u Njemačku, ali da su djeca rođena i odrasla u Njemačkoj. Istraživanje je provedeno metodom online intervjua.

Zaključak istraživanja jest da i prva i druga generacija imaju relativno jaku vezu sa svojom domovinom, što se najlakše može prepoznati po redovitim putovanjima u domovinu. Prva generacija također pokazuje veliko zanimanje za hrvatsku političku scenu. Rezultati istraživanja također su pokazali da postoji više sličnosti nego razlika između dvije generacije.

Ključne riječi: transnacionalizam, prva generacija, druga generacija, Njemačka, međugeneracijska dinamika

Abstract

The topic of this thesis is the intergenerational dynamics and transnationalism of Croatian families living in Germany. The aim of this research is to gain insight into dynamics, differences and similarities between two generations of Croatian immigrants to Germany and to observe their transnational practices. Terms such as first and second generations are explained in more detail, as is the meaning of transnationalism. Research part of the thesis involved three Croatian families living in Germany (married couples – father and mother and one adult child each). It is important that the married couple grew up in Croatia or Bosnia and Herzegovina and later emigrated to Germany, but that the children were born and raised in Germany. The study will be done through group interviews conducted with families online.

Conclusion of this study is that both the first and second generation maintain a strong connection with their homeland, which is visible in their regular journeys back to homeland. First generation shows a great interest in Croatian politics. Results of this study also show there are more similarities than differences between two generations.

Keywords: Transnationalism, first generation, second generation, Germany, intergenerational dynamics

Sadržaj

1. UVOD	3
2. POJAM TRANSNACIONALIZMA U SOCIOLOŠKOM KONTEKSTU	5
3. PRVA I DRUGA GENERACIJA ISELJENIKA	7
3.1 <i>Međugeneracijska dinamika</i>	9
4. NJEMAČKI SOCIOLOG HARTMUND ESSER I NJEGOVO DJELO	11
4.1. <i>Teorija integracije</i>	11
5. ISKUSTVO TRANSNACIONALIZMA DRUGE GENERACIJE HRVATA U NJEMAČKOJ.....	14
5.1. <i>Osobno iskustvo u Njemačkoj kao dio druge generacije Hrvata</i>	15
6. DRUGI PRIMJERI MIGRANTSKIH OBITELJI U NJEMAČKOJ.....	17
6.1. <i>Turske migrantske obitelji u Njemačkoj</i>	17
6.2. <i>Talijanske migrantske obitelji u Njemačkoj</i>	18
7. METODOLOGIJA	19
7.1 <i>Istraživačka metoda i uzorak</i>	19
7.2 <i>Sudionici</i>	22
7.3 <i>Vrijeme, mjesto provođenja i trajanje intervjua</i>	24
7.4 <i>Kvalitativna analiza sadržaja</i>	25
7.5 <i>Provođenje kvalitativne analize sadržaja</i>	25
8. KVALITATIVNA ANALIZA SADRŽAJA INTERVJUA	27
8.1 <i>Življenje transnacionalizma prve generacije</i>	27
8.2 <i>Življenje transnacionalizma druge generacije</i>	30
8.4 <i>Zajedničke međugeneracijske sličnosti prve i druge generacije</i>	32
8.5 <i>Razlike prve i druge generacije</i>	33
9. RASPRAVA	36
9.1 <i>Osvrt na metodologiju i problemi koji ograničavaju doseg dobivenih nalaza</i>	36
9.2 <i>Kritički osvrt na rezultate</i>	37
9.3 <i>Smjernice za buduća istraživanja fenomena</i>	38

10. ZAKLJUČAK.....	40
11. LITERATURA	41

1. Uvod

Tema transnacionalizma vrlo je aktualna tema koja je danas zamjetna u društvu. Posljednjih se godina ističe kako su imigranti vezani za domovinu, odnosno zemlju podrijetla, čak i ako im je ona prostorno daleko. Za opis ovog novog načina života korišten je izraz transnacionalizam. Migranti su formirali posebne mreže u obiteljskom, gospodarskom, društvenom, organizacijskom, vjerskom i političkom području (Glick Schiller, Basch, Blanc-Szanton, 1992; str. 9). Sociologija je prepoznala da se ovom temom treba više baviti, i kao rezultat toga provedeno je mnoštvo studija. Međutim, još uvijek postoje nedovoljno istražena područja (Vertovec, 2009; str. 1). Posebno se to odnosi na Hrvate u Njemačkoj i njihove transnacionalne prakse i međugeneracijsku dinamiku.

Povijesno gledano, Njemačka je Hrvatima tijekom 20. stoljeća bila vrlo privlačna zemlja za useljenje, a to su omogućili i pojednostavnili ugovori između bivše Jugoslavije i Njemačke. Iseljavanje u Njemačku postalo je već tradicionalno za mnoge generacije hrvatskih migranata (Ivanda, 2007; str. 132). Tijekom 1990-ih još je i pojačano uslijed Domovinskog rata. Recentno istraživanje o životnom stilu i zadovoljstvu Hrvata koji žive u Njemačkoj, kao i razlozima iseljavanja i o mogućem povratku matičnoj zemlji proveo je Jurić (2017). Hrvati su se uspjeli vrlo dobro integrirati u njemačko društvo i ostaviti dobar „imidž“, jer Nijemci jako cijene radnu etiku Hrvata. Integracija Hrvata bila je daleko isplativija u usporedbi s migrantima iz drugih etničkih sredina (Jurić, 2017; str. 352).

S osobne strane, ova tema za mene je jako zanimljiva i privlačna. Jedan od glavnih razloga zašto sam odabrala baš ovu temu jest taj što sam rođena i odrasla u Njemačkoj, tamo sam išla u vrtić, stekla radno iskustvo, društveno se aktivirala, završila preddiplomski studij i potom se preselila u Zagreb na diplomski studij sociologije. Od djetinjstva sam uvijek bila povezana s Hrvatskom. Kao dio druge generacije, puno sam o Hrvatskoj slušala u roditeljskom domu (moji roditelji su prva generacija iseljenika), što je dovelo i do razvoja osjećaja da su moji korijeni u Hrvatskoj i svijesti o mojoj nacionalnoj pripadnosti. Ta povezanost s domovinom mojih roditelja navela me da se preselim u Hrvatsku na studij kako bih bolje razumjela hrvatski mentalitet i jezik te stekla nova iskustva. Za mene je to bio povratak „kući“, unatoč novim iskustvima.

Cilj ovog rada je pokazati razlike i sličnosti između prve i druge generacije u pogledu na transnacionalizam primjenom kvalitativnog istraživačkog pristupa grupnog intervjua. Istražit će se koliko se hrvatske obitelji u Njemačkoj međusobno razlikuju i koliko obiteljski odnosi

pogoduju razvoju transnacionalnih praksi. Istraživačko pitanje glasi: „Kako se razvija i očituje transnacionalizam hrvatskih obitelji u Njemačkoj te kakvi su odnosi između roditelja podrijetlom iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, pripadnika prve generacije i njihove djece rođene u Njemačkoj?

Rad je podijeljen na teorijski i istraživački dio. Teorijski dio je podijeljen na sljedeći način: objašnjavanje pojma transnacionalizma i povijesni razlozi koji stoje iza njega, objašnjavanje pojmova prva i druga generacija iseljenika, objašnjavanje razloga međugeneracijskog sukoba koji može nastati između prve i druge generacije iseljenika. Također, u radu se pobliže objašnjava koncept teorije integracije njemačkog sociologa Hartmunda Essera, te će biti više riječi o dosadašnjim istraživanjima iskustva druge generacije hrvatskih iseljenika koji žive u Njemačkoj. Nakon teorijskog dijela detaljnije se opisuje istraživački dio – korištena metoda, uzorak, rezultati i zaključak.

2. Pojam transnacionalizma u sociološkom kontekstu

Transnacionalizam je društveni konstrukt u kojem se može živjeti vlastiti identitet porijekla (Han, 2010; str. 63). U istraživanju transnacionalizma relevantno je bilo proučavanje integracije migranata u zemlju dolaska. Cilj je bio saznati u kojoj se mjeri migranti integriraju u „strano, nepoznato društvo“ te u kojoj su im mjeri važne vlastite kulturne namjere i veze s domovinom. Je li to samo jednostran proces ili postoji mnogo više od toga (Čapo, 2022; str. 3)? Kroz transnacionalizam omogućene su različite perspektive. S jedne strane, naravno, postoji prekogranična perspektiva. S druge strane, iz njemačke perspektive postoji nacionalni fokus što može omogućiti domaći razvoj (Brinkmann, 2012; str. 10). Izvorno se tema transnacionalizma koristila u političkoj znanosti jer se bavila globalnim tržištem rada iz ekonomske perspektive početkom 20. stoljeća (Lee, 2008; str. 2). Tek kasnije, od 1980-tih, društvene znanosti su povezale ovaj termin s drugim temama poput migracija, dijaspora i sl. (Lee, 2008; str. 2). Pojam „transnacionalizacija“ prvi put javno je korišten 1960-ih, ali pojavila se već početkom 20. stoljeća (Faist, 2014; str. 20). U stalnom porastu od 1980-tih kako je sve više knjiga i članaka u časopisima napisano na tu temu (Vertovec, 2009; str. 1).

Transnacionalizam su posebno aktualizirale Nina Glick Schiller, Linda Basch i Cristina Blanc-Szanton u svom radu iz 1992. Autorice su definirale transnacionalizam kao proces koji s protokom vremena stvara „most“ između zemlje porijekla i zemlje naseljavanja migranata (Glick Schiller, Basch, Blanc-Szanton, 1992; str. 1). Istraživanje koje su proveli autori temelji se na promatranjima migranata koji su dolazili s Haitija, Kariba itd., a zatim su emigrirali u New York. Svi muški migranti su bili vrlo uspješni u New Yorku, a mnogi migranti s Haitija izgradili su veliku mrežu u New Yorku 1980-ih i vodili velike projekte u svojim matičnim zemljama. Unatoč velikom uspjehu, mnogi su migranti bili nesretni jer im je nedostajala domovina. Tada su stvorene mnoge mreže i veze za održavanje kontakta s domovinom, ali i financijski vrlo skupi projekti (Glick Schiller, Basch, Blanc-Szanton, 1992; str. 2). U tom procesu se otkrilo sljedeće: da se svijet promatra kao cjelina, odnosno kao društveni i ekonomski sustav, te migranti također mogu prilagoditi svoj identitet objema zemljama (Glick Schiller, Basch, Blanc-Szanton, 1992; str. 19).

Migranti održavaju vezu sa svojim zemljama podrijetla na daljinu zahvaljujući novijim komunikacijskim tehnologijama (Han, 2010; str. 63). Pristup internetu, koji je postao dio svakodnevnog života, može pojednostavniti transnacionalizam jer su telefonski pozivi putem videa te informacije i vijesti lakše dostupni. Migranti koji su emigrirali iz svoje domovine

mogu se uključiti putem interneta i poslati npr. neku političku izjavu. Mogu također i glasovati u svojim matičnim zemljama bez da su fizički prisutni u njima (Kissau i Hunger, 2011; str. 61). Dugotrajna kvalitetna komunikacija među rodbinom također je relevantna da bi se moglo govoriti o takvom pojmu (Han, 2010; str. 63). Obitelj je najčešće glavno ishodište za emigraciju u drugu zemlju (Čapo, 2022; str. 5). Razlozi za to su što članovi obitelji dijele zajedničko kućanstvo ili intenzivno razmjenjuju informacije (Čapo, 2022; str. 5). Transnacionalizam nadilazi prostor i vrijeme i u tom smislu se ne može mjeriti kao materija (King i Christou, 2010; str. 168).

Postavlja se pitanje u kojoj mjeri migranti zapravo mogu dobro integrirati u novo društvo i koji su čimbenici relevantni. Također, postavlja se i pitanje kako zapravo socijalna distanca utječe na migrante koji su napustili domovinu, ali i dalje održavaju kontakt s njom (Steinbach, 2004; str. 65). Kategorija vjere, tj. religije (npr. odlazak u Crkvu, sudjelovanje u aktivnostima zajednice) može ojačati transnacionalni angažman kao i politički angažman ili sudjelovanje u društvenim pokretima itd. (Lee, 2008; str. 13). Ključni životni događaji poput vjenčanja, započinjanja novog posla itd.) mogu uvelike utjecati na intenzitet transnacionalnog djelovanja (Lee, 2008; str. 14). Odnos između integracije i transnacionalizma jako je složen i nema jasnog odgovora doprinosi li transnacionalizam integraciji ili je otežava.

3. Prva i druga generacija iseljenika

Kako bismo došli korak bliže temi, objasniti će se pojam „prva generacija“. Ovim pojmom označavamo osobe koji se u zemlju različitu od zemlje rođenja. U drugoj zemlji (ne)čuvaju svoju kulturu. Ovo objašnjava sljedeći citat: „Većina prve generacije imigranata samo se prilagođava gospodarskom i društvenom području zemlje domaćina i pokušava očuvati svoju kulturu podrijetla kroz formiranje etničkih skupina i institucija kako bi održali svoju emocionalnu i psihološku sigurnost.“ (Han, 2010; str. 40). Prva generacija težila je ostati među sunarodnjacima, očuvali su se i jezik i kultura, posebice u različitim zajednicama (Čapo, 2022; str. 11). Oni su zemlju često doživljavali kao „obećanu zemlju“, ali se nisu mogli složiti s kulturom (iako ih njemačko društvo smatra jako prilagodljivim) čemu su pridonijele mnoge barijere poput jezika i sl. (Čapo, 2022; str. 11). Roditelji koriste taktiku da između djece (druge generacije) i matične zemlje ostane most (Lee, 2008; str. 20). Djeca često posjećuju ili kontaktiraju putem interneta s članovima obitelji koji žive u njihovoj domovini; takva iskustva jačaju njihovu etničku i kulturnu pozadinu (Lee, 2008; str. 20).

Druga generacija je vrlo različita od prve generacije, jer pokušavaju očuvati kulturu i tradiciju svojih roditelja, ali su se vrlo dobro integrirali u mnogim područjima (profesionalnim kao i privatnim sektorima): „(..) Druga generacija nastoji očuvati kulturu podrijetla svojih roditelja u obitelji, dok u školi i na poslu usvajaju obrasce ponašanja i kulturu zemlje domaćina. Ona živi u dvije kulture s miješanim standardima vrijednosti.“ (Han, 2010; str. 40). Drugu generaciju označavaju djeca rođena u zemlji doseljenja roditelja ili doseljena djeca mlađa od pet godina, odnosno prije polaska u školu, (Lee, 2008; str. 7). Za „1.5 generaciju“ dob je između 5-18 godina (Lee, 2008; str. 7). Bitan aspekt je i iskustvo, primjerice hoće li se druga generacija zainteresirati za povratak u domovinu svojih roditelja (Lee, 2008; str. 22). Postoje primjeri kako to može utjecati na drugu generaciju: mladi ljudi koji su poslani u domovinu svojih roditelja na određeno vrijeme (npr. na praksu, studentsku razmjenu) vrlo će se vjerojatno opet vratiti tamo, ako im obitelj to dopusti (Lee, 2008; str. 22). Zemlja podrijetla ili iskustvo života u njoj može donijeti veliku životnu promjenu (Lee, 2008; str. 22). Roditelji su često razvili vlastite načine socijalizacije za svoju djecu kako bi sudjelovala u određenim aktivnostima. Takva su iskustva utjecala na drugu generaciju jer su se djeca migranata identificirala s kulturološkom pripadnošću svojih roditelja (Lee, 2008; str. 9). Druga generacija je „razdijeljena“, jer može razumjeti mentalitet i kulturu svojih roditelja i želi ih očuvati, ali u isto vrijeme su i fascinirani njemačkom kulturom u kojoj su rođeni. Sukladno tome, treba

napomenuti da druga generacija usvaja navike i stečevine iz roditeljskog doma. To se nesvjesno stječe i prenosi tijekom vremena (Soehl i Waldinger, 2012; str. 783). Sama nacionalna pripadnost (posebno druge generacije) također igra ulogu (Čapo Žmegač, 2005; str. 11). Pojedine nacionalne skupine se brže i lakše integriraju u njemačko društvo, a pojedine sporije. Druga generacija hrvatskih migranata koji žive u Njemačkoj ima posebna obilježja (Čapo Žmegač, 2005; str. 13). Mogu govoriti hrvatskim jezikom kao što se govori materinjim jezikom u privatnom kućanstvu, ili su stekli sami iskustvo boraveći određeno vrijeme u Hrvatskoj tijekom školovanja ili fakulteta. Također je poznato da se druga generacija „bolje integrirala“ u njemačko društvo nego prva generacija, što također može biti razlog sukoba (Čapo, 2022; str. 3). Prije svega, roditelji i njihove vrijednosti i kulturni identitet imaju utjecaj na drugu generaciju (Soehl i Waldinger, 2012; str. 783). Osobito za drugu generaciju važno je posjetiti domovinu ili nekadašnji roditeljski dom, što kasnije može pridonijeti stvaranju osjećaja pripadnosti (King i Christou, 2010; str. 168). Postoje istraživanja na temu druge generacije koja se vratila u domovinu svojih roditelja. „Ogoljena definicija povratka druge generacije je nedvosmislena: to je povratak djece imigranata prve generacije u zemlju podrijetla njihovih roditelja.“ (King i Christou, 2010; str. 168).

Postoje i sličnosti prve i druge generacije, poput povezanosti s domovinom. Socijalizacija je također važna u ovom području i pokazuje stupanj između socijalizacije prve i druge generacije (Čapo Žmegač, 2005). Transnacionalni prostori nastaju u mjestu, odnosno zemlji emigracije, što znači da se prekogranični prostori stvaraju kroz osjećaj zajedništva i kroz kolektivne aktivnosti (Čapo Žmegač, 2005; str. 11). Jednostavno prihvaćanje druge kulture (njemačke) zahtijeva više vremena, više za prvu generaciju nego za njihovu djecu koja su rođena i odrasla u Njemačkoj (Čapo, 2022). Kako bismo još bolje razumjeli ovaj proces transnacionalizma koristimo podjelu Soehla i Waldingera (2012; str. 802):

- 1) Učinak matične zemlje: Ovdje se prvenstveno radi o osjećaju povezanosti i pripadnosti s matičnom zemljom. To je povezano s djetinjstvom u kojem se to mjesto posjećivalo. To mogu biti posebne svečanosti i proslave. Povezanost kroz sjećanje utječe na to da se zavičaj ne zaboravlja, već da se održava ranijim iskustvima.
- 2) Učinak doznake: Roditelji mogu utjecati na emocionalnu povezanost svoje djece s matičnom zemljom, ali također se može dogoditi da ne ostanu nikakvi utjecaji na emocionalnu vezu. Učinak se prvenstveno odnosi na drugu generaciju: redovitim posjetima rodbini u domovini roditelja druga generacija može steći emocionalnu povezanost koja se potom jača.

- 3) Učinak upotrebe jezika: Redovito korištenje materinjeg jezika unutar kućanstva ima brojne pozitivne učinke koji mogu utjecati na djecu. Time je osjećaj povezanosti znatno olakšan, i veći je interes za bavljenje politikom kao i za razumijevanje medija na materinjem jeziku.
- 4) Učinak integracije: Roditelji koji više sudjeluju u zajednicama, organizacijama, skupovima mogu prenijeti tu povezanost i na svoju djecu. Stvaranjem socijalnih kontakata u takvim područjima i njihovim održavanjem djeca mogu upoznati svoje vršnjake koji dijele iste situacije i slične obiteljske odnose. Što su roditelji bili obrazovaniji i što su se bolje integrirali u novo društvo, veća je vjerojatnost da i djeca nisu osjećala toliku pripadnost takvim zajednicama.

Vrlo je važno da su svi efekti međusobno povezani. Svi aspekti tako pronalaze svoje mjesto u njemu i nezamjenjivi su za stvarni proces transnacionalnog (Soehl i Waldinger, 2012; str. 802).

3.1 *Međugeneracijska dinamika*

Zanimljivo je razmotriti i sukobe između prve i druge generacije. Konflikti u tom smislu postoje zato što su razlike između dviju generacija relativno velike (Reutlinger et al, 2011; str. 182-183). Poznato je da je obitelj u središtu fenomena transnacionalnosti. Čak i ako članovi obitelji žive u različitim zemljama, u takvim slučajevima često ipak postoji povezanost i razmjena kontakata (Reutlinger et al, 2011; str. 183). U skladu s tim, faktor „povezanosti s domom“ bitna je komponenta i karakteristika imigrantskih kućanstava (Soehl i Waldinger, 2012; str. 784). Percepcije i odnos prema domovini različito se percipiraju na različitim razinama, kao i moralni i vrijednosni koncepti (Reutlinger et al, 2011; str. 186). Istraživanja bi općenito uvijek trebala uključivati podatke o roditeljima kako bi lakše objasnili i razumjeli društvenu integraciju djece useljenika (Carol, 2014; str. 18).

U ovom slučaju roditelji su odgovorni za socijalnu integraciju svoje odrasle djece. Utjecajem se proširuju znanja o međugeneracijskom prijenosu roditeljskih stavova i međuetničkih kontakata. Nerazumijevanje i konflikti su sastavni dio obiteljskog života (Carol, 2014; str. 16). Druga generacija se vrlo dobro prilagodila njemačkom društvu i može razumjeti njegove strukture. Time se može stvarati nesporazum s prvom generacijom koja to nije pratila. Utvrđeno je da se prva generacija „lošije“ integrirala u zemlju emigriranja nego, primjerice, njezina djeca (druga generacija). Roditelji su često puno više emotivno vezani za domovinu i za nju vežu mnoge uspomene iz prošlosti, ponekad žale što nisu u domovini i sl. (Soehl i

Waldinger, 2012; str. 803). U prošlosti je često bio slučaj da ni roditelji ni djeca nisu imali njemačko državljanstvo (no iz današnje perspektive to se promijenilo jer je moguće imati dvojno državljanstvo) (Čapo Žmegač, 2005; str. 11). Druga generacija ima veliku kulturološku prednost jer je prihvaćena i u njemačkom društvenom prostoru i u transnacionalnom prostoru koji su stvorili roditelji. Prisvojene su i iskorištene najbolje kulturne i društvene karakteristike dvaju svjetova. Druga generacija ne može u nekim trenucima shvatiti gledište prve generacije što vodi do potencijalnog sukoba (Čapo Žmegač, 2005; str. 11).

Međugeneracijska dinamika hrvatskih obitelji u Njemačkoj posebno je karakterizirana ovim aspektima:

- a) može doći do potencijalnih sukoba ako djeca kod kuće ne žele govoriti hrvatski već njemački, dok bi roditelji radije govorili hrvatski,
- b) može doći i do razmirica u ljubavnim vezama jer prva generacija često preferira inozemne hrvatske katoličke partnere, dok druga generacija može preferirati njemačke životne partnere,
- c) kada je u pitanju povratak u domovinu roditelja, djeca to često ne žele jer su u Njemačkoj izgradila svoj krug prijatelja i radne grupe,
- d) nesuglasice mogu nastati i u socijalizaciji hrvatskih obitelji, primjerice ako djeca ne žele ići u hrvatsku školu ili ne žele plesati folklor, dok roditelji to očekuju od djece i na to ih obvezuju,
- e) djeca i roditelji mogu imati različita mišljenja kada je riječ o tome kako zbrinuti hrvatske djedove i bake (kod kuće ili u staračkom domu). Djeca su često mišljenja da je starački dom prikladniji, ali roditelji često preuzimaju odgovornost za zbrinjavanje baki i djedova kod kuće jer se smatra „sramotom“ gurati ih u dom. To je uglavnom zbog činjenice da se bolesti starije dobi, poput demencije ili Alzheimerove bolesti moraju pratiti 24 sata dnevno (Čapo Žmegač, 2005).

U ovom poglavlju vidjeli smo da sukobi između prve i druge generacije proizlaze iz obaveze sudjelovanja u radu hrvatskih organizacija i škola, odabira potencijalnog životnog partnera, mogućeg povratka u domovinu roditelja itd. U sljedećem poglavlju promatra se teorija integracije njemačkog sociologa Hartmunda Essera. Ukratko je predstavljen sociolog Esser, dan je detaljniji opis njegove teorije i njene prikladnosti za ovu temu.

4. Njemački sociolog Hartmund Esser i njegovo djelo

H. Esser je istaknuti njemački sociolog i profesor na sveučilištima u Essenu, Bochumu, Duisburgu, Mannheimu, Kölnu i Berlinu. Rođen je 21. prosinca 1943. godine. Bio je ili je trenutno aktivan u mnogim akademskim vijećima vezanim uz sociologiju i društvene znanosti. U svojim radovima u 20. i u 21. stoljeću o migracijama u sociološkom kontekstu često je postavljao svoje koncepte, tj. teorije i na taj način dao i kritiku transnacionalizma (Esser, n.d.). Kritizirao je tadašnji pogled na transnacionalne migracije i naglasio da se mora dogoditi promjena koja odgovara današnjem duhu (Esser, 1981). Esser je želio pojednostaviti opće osnove studija društvenih znanosti, pa su neki od aspekata kojima se posebno bavio tijekom istraživanja bili transnacionalne veze koje su se odvijale među migrantima. Za Essera je to bio vrlo uzbudljiv fenomen jer se migrantska veza u novoj zemlji i staroj domovini činila napetom i htio ju je temeljno povezati s društvenim znanostima, a ne odvajati od nje kao poseban fenomen (Esser, n.d.). Poznata teorija koju je razvio je tzv. Teorija integracije (Esser, 1981). Osobno, kroz Essera sam željela dobiti drugačiju perspektivu i odmaknuti se od poznatijih sociologa. Smatra se kvalitetnim sociologom u njemačkom prostoru koji je godinama istraživao sukobe među migrantskim obiteljima u Njemačkoj počevši od 1980-tih. Došao je do vrlo zanimljivih rezultata koji se mogu pripisati generacijskoj dinamici i transnacionalnim odnosima. To se činilo vrlo prikladnim za moju temu.

4.1. Teorija integracije

Teorija u osnovi opisuje integraciju migranata, ali i njihov osjećaj pripadnosti u drugoj zemlji, kao i u svojoj domovini (Esser, 1981). Da bi se ovaj proces detaljnije opisao, potrebno ga je pobliže razmotriti i s empirijskog i s teorijskog gledišta. Esser je objasnio da se ovo tumačenje može prenijeti na specifičnu temu, odnosno način pristizanja migranata u zemlju imigracije (putem legalnih sporazuma između Njemačke s jedne strane i npr. Italije, Turske, Jugoslavije s druge strane) i kako je to utjecalo na svakodnevni život migranata (Esser, 1981; str. 76). Teorija je izvorno razvijena za temu gastarbajtera, ali se također odnosila na transnacionalizam. (Esser, 1981; str. 77).

Proveo je različita istraživanja o ključnim varijablama kao što su: duljina boravka, očuvanje kulturnog i etničkog identiteta te poznavanje jezika (Esser, 1981; str. 78). Za Essera je faktor

međuljudskih odnosa također bio vrlo bitan u istraživanjima. Migranti su morali imati visoku razinu motivacije, kao i kognitivna očekivanja i vještine koje bi mogli koristiti u određenoj situaciji (Esser, 1981; str. 80). Ovdje je također relevantno kako je Njemačka pokušavala integrirati svoje migrante i koja je struktura razvijena u tom procesu (Esser, 1981; str.80). Sve se to može primijeniti na transnacionalizam jer je također dokazano da je visoko akademsko obrazovanje relevantno za poboljšanje kvalitete nacionalne kulturne baštine matične zemlje i jača pozitivnu sliku o vlastitoj osobnosti (Esser, 1981; str. 88). Događaj se promatra makrosociološki, budući da na osjećaj pripadnosti utječu različiti čimbenici nakon što migranti dolaze u zemlju domaćina (Esser, 1981; str. 93) Uzima se u obzir faktor vremena jer je on presudan za pozadinu i procese socijalizacije (Esser, 1981; str. 93).

Jedan od njegovih važnijih uvida do kojih je došao nakon godina istraživanja, jest relevantnost materinjeg jezika u kućanstvu migrantskih obitelji. Aktivno govorenje materinjeg jezika vidljivo je u transnacionalnim odnosima. Međutim, nedostatak njemačkog jezika može imati negativne posljedice. Teorija služi za objašnjenje komunikacije, ali i za integraciju u njemačko društvo. Esser je opisao da su turske migrantske obitelji koje su bile manje posvećene njemačkom jeziku (nezainteresiranost za pohađanje tečaja njemačkog i sl.) osjećale veću tjeskobu u njemačkom društvu. Pronašli bi poslove sa sunarodnjacima, ali na štetu učenja njemačkog jezika (Esser, 1981). Taj se fenomen može prenijeti i na hrvatske migrantske obitelji. S jedne strane, hrvatski se često govori u kućanstvu hrvatskih doseljenika, što može ojačati transnacionalne odnose. S druge strane, u prošlosti su osobito hrvatski očevi radili s Hrvatima pa je stoga uporaba njemačkog jezika bila „manje potrebna“. Međutim, njihova djeca su kroz vrtić i školu aktivno učili njemački jezik. Iako hrvatske migrantske obitelji danas još uvijek govore hrvatskim jezikom u svojim domovima, nastojanje da se aktivno pohađaju tečajevi njemačkog jezika (A1-C1 Razina) i drugi integracijski tečajevi postalo je puno intenzivnije te se integracija odvijala kroz učenje njemačkog jezika.

Esserova teorija uglavnom je bazirana na uporabi jezika, jer je pretpostavio da je jezik ključni faktor, dok su drugi faktori automatski povezani jedni s drugima kroz jezik. Prema Esseru, to se odražava na vlastito kulturno iskustvo, kao i na religiju. Proces radničke integracije je također za Essera bio jedan važan faktor integracije uz jezik. Danas se njegova teorija još uvijek koristi u cijeloj Njemačkoj, kao i izvan njemačkih granica za istraživačke projekte. Kritizira se što teorija ne uzima dovoljno u obzir sustav u kojem je Esser detaljnije opisao ovaj fenomen.

Mnogi znanstvenici su kritizirali činjenicu da se više pažnje mora pridati cjelokupnom njemačkom društvenom sustavu izvan kojeg su se migranti tada nalazili i da nisu „samo“ migranti odgovorni za njihovu lošu integraciju u društvu. Esjera se danas inače smatra pionikom ove teorije koju je opisao (Koch, 2018).

5. Iskustvo transnacionalizma druge generacije Hrvata u Njemačkoj

Transnacionalizam je u današnjem smislu postao iskustveni proces. Drugim riječima, transnacionalizam je proces koji nastaje s vremenom kroz iskustva koja se doživljavaju i prikupljaju, uz održavanje kontakta s matičnom zemljom. Hrvatska je jedna od europskih zemalja s najjačim valom iseljavanja. Šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća bio je osobito velik val iseljavanja u Njemačku. Čak i danas, Njemačka je najpopularnije imigracijsko odredište za mnoge Hrvate. Jedan od razloga tome je i dobra mrežna struktura među Hrvatima koji žive u Njemačkoj. Nakon što je Hrvatska ušla u EU 2013. godine, zabilježen je ponovno visok stupanj iseljavanja Hrvata u Njemačku (Jurić, 2017; str. 338). Migracija u drugu zemlju je proces koji se stalno mijenja, budući da se i sam migrant s vremenom mijenja. Promjene u životu migranata između ostalog uključuju promjene u obiteljskim odnosima i poslovnim odnosima, što je vidljivo i u slučaju hrvatskih migrantskih obitelji koje žive u Njemačkoj. Migracija stoga obilježava cijeli život (Ivanda, 2007).

Jedan od glavnih razloga iseljavanja iz Hrvatske i dalje je ekonomska nestabilnost u Hrvatskoj (Ančić, 2017; str. 50). Važno je da napomenuti kako veliki dio hrvatskih migranata sebe smatraju katolicima i u skladu s tim prvo traže katoličku hrvatsku misiju u Njemačkoj. Vjerska pripadnost zajednicama također igra važnu ulogu u transnacionalizmu. U hrvatskim zajednicama, osim što žive vlastitu vjeru, živi se i vlastita kulturna i etnička pozadina (Ančić, 2017; str. 58).

Međutim, čim se taj odnos ne njeguje, on se usporava: „Djeca i unuci hrvatskih doseljenika u drugom i trećem pokoljenju govore jezikom zemlje u kojoj su rođeni i ne poznaju dovoljno svoj materinski jezik. To je osobito izraženo kod onih obitelji koje ne njeguju veze s domovinom i rijetko dolaze u svoj stari zavičaj.“ (Ančić, 2017; str. 60). Od 2015. pa nadalje bilo je još više pojednostavljenja u pogledu ulaska u Njemačku, poput lakšeg dobivanja radne dozvole, što je iseljavanje u Njemačku učinilo još privlačnijim (Jurić, 2017; str. 339).

Može se, dakle, reći da o transnacionalnosti kao društvenom fenomenu možemo govoriti ako postoji povezanost između najmanje dvije države (Goeke, 2008; str. 2085). U ovom slučaju te su dvije države Hrvatska i Njemačka. Radi se također o cjeloživotnom učenju. Od djetinjstva sve do odrasle dobi se razvija transnacionalizam (Soehl i Waldinger, 2012; str. 784). Socijalizaciju i integraciju u Njemačkoj prihvaćaju obje zajednice, ali na različitim razinama. „Ukratko, „hrvatskoj“ ili „bosansko-hrvatskoj kulturi“ pripisuju se bliski i topli rodbinski odnosi, patrijarhalnost, gostoprimstvo i velikodušnost, ali i manja radna disciplina i

odgovornost, korupcija i očekivanje brze zarade.“ (Čapo Žmegač, 2005; str. 15). Međutim, te predrasude ne moraju odgovarati stvarnosti (Čapo Žmegač, 2005; str. 15).

Budući da se transnacionalizam sastoji od praktičnih aktivnosti, druga se generacija, primjerice, upoznaje s hrvatskim rodnim gradom svojih roditelja. (Čapo Žmegač, 2005; str. 13-14). U praksi, djeca često znaju gdje su otac i majka rođeni, je li u Hrvatskoj ili u Bosni i Hercegovini (Čapo Žmegač, 2005; str. 13-14). Također, ljudi često posjećuju kuće za odmor na jadranskoj obali u blizini Dalmacije ili Istre kako bi razvili osjećaj doma i pripadnosti (Čapo Žmegač, 2005; str. 13-14).

5.1. Osobno iskustvo u Njemačkoj kao dio druge generacije Hrvata

Kao predstavnica druge generacije Hrvata koji žive u Njemačkoj, željela sam podijeliti svoje iskustvo. Tijekom djetinjstva sam često išla s obitelji u Hercegovinu i tamo sam bila u doticaju s drugim članovima obitelji. Ta su se putovanja događala 3-4 puta godišnje po nekoliko tjedana. Kao dijete sam jedva čekala biti tamo. Za vrijeme putovanja automobilom često smo se nakratko zaustavljali u Zagrebu kako bismo posjetili tamošnju rodbinu i ujedno se malo odmorili od puta, a zatim nastavili put. Ponekad smo obilazili i zagrebačke parkove i posjetili katedralu. Zagreb kao grad ostao mi je u pozitivnom sjećanju, jer to znači da smo prošli više od pola puta do Hercegovine, tj. rodnog mjesta mojih roditelja. Radilo se o putovanju dugom 1000 km. Redovita putovanja u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu za mene nikada nisu bila „dužnost“. Naprotiv, jedva sam dočekala ta putovanja.

U Njemačkoj sam plesala u folkloru i bila aktivno uključena u crkveni zbor i crkvene aktivnosti. Također sam voljela pjevati. Hrvatska župa mi je omogućila sve ove hobije. Podrška mojih roditelja za te aktivnosti uvijek je postojala.

Postojale su i grupe na društvenim mrežama (Instagram, WhatsApp) koje su povezivale mlade Hrvate (koji žive i u Hrvatskoj i u Njemačkoj) kako bi se moglo uspostaviti kontakte. Bila sam prisutna i na nekoliko događanja poput godišnjih susreta hrvatskih studenata u Njemačkoj. Susret se svake godine organizirao u drugom njemačkom gradu i bio je namijenjen mladim studentima hrvatskog podrijetla.

Nadalje, bila sam aktivna i u društvu Frama (skraćenica od Franjevačka mladež). Ti susreti su bili usmjereni za mlade Hrvate iz župe u dobi od 15 do 30 godina. Između ostalog, cilj Frame je da se mladi umreže u zajednici i steknu prijatelje, te da se omogućuju putovanja i druženja. Sva organizirana putovanja omogućena su donacijama i malim doprinosima mladih Framasa.

Budući da sam bila aktivna u zajednici više od petnaest godina, često sam doprinosila i dobrovoljnim radom. Također sam u sklopu župe redovito pjevala sa sestrama. Kroz aktivnosti se održavao stalni kontakt i komunikacija sa svećenikom župe i s drugim mladima kako bi se omogućila organizacija i planiranje. Zbog redovitog djelovanja u hrvatskoj katoličkoj zajednici imala sam više hrvatskih prijatelja i poznanika nego, primjerice, njemačkih prijatelja. Tijekom školovanja moj krug prijateljica činile su pretežno Hrvatice (rođene bilo u Hrvatskoj ili u Njemačkoj) te Talijanke i Ruskinje. Međukulturalna prijateljstva stvarala su se bez ikakvih komplikacija.

Također sam uspješno završila preddiplomski studij u Njemačkoj. Tijekom studiranja završila sam preko programa Erasmus i jedan semestar u Zagrebu, gdje sam stažirala 6 mjeseci. To iskustvo i boravak kasnije su me inspirirali da se prijavim za diplomski studij u Zagrebu, kako bih još bolje upoznala hrvatsku kulturu i mentalitet. Imala sam i želju eventualno preseliti u Hrvatsku i tamo živjeti. Kako bih nastavila svoj diplomski studij u Hrvatskoj, njemačko sveučilište me uputilo na studentski program, takozvani „Bafög“/„Auslands-Bafög“. To je program za studente koji žive u Njemačkoj, ali razmišljaju o daljnjem obrazovanju u EU-zemljama. Preduvjet je da znate jezik ciljne zemlje ili engleski. Postoje rokovi koji se treba pridržavati, a potrebno je i formalno priznanje diplome fakulteta s njemačkog područja, što je bio moj slučaj. Postoji mogućnost prijavljivanja za Hrvatsku, ali i sve druge zemlje EU i Švicarsku. Takve mogućnosti uvelike promiču transnacionalnu interakciju i veze. S društvenog stajališta, vrlo je cijenjeno ako se pokuša potražiti daljnje usavršavanje u inozemstvu.

Transnacionalne aktivnosti i redoviti posjeti Hrvatskoj bili su za mene vrlo prirodni. U skladu s tim, od malih nogu osjećala sam se povezano s Hrvatskom i njezinom kulturom. Mogućnost ostanka na razmjeni ojačala je moju transnacionalnu povezanost s Hrvatskom. Ti čimbenici, kao i privrženost domovini mojih roditelja, u konačnici su me naveli da odlučim živjeti u Zagrebu i upisati diplomski studij sociologije.

Kako ipak sve ne bi ostalo na vezama Hrvatske i Njemačke, u sljedećem poglavlju detaljnije su prikazane i druge migrantske obitelji u Njemačkoj, posebice turske i talijanske kako bi se omogućila usporedba s hrvatskom migrantskom obitelji.

6. Drugi primjeri migrantskih obitelji u Njemačkoj

U ovom poglavlju koriste se primjeri turskih i talijanskih migrantskih obitelji koje žive u Njemačkoj kako bi se pokazalo koje razlike i sličnosti postoje u usporedbi s hrvatskim migrantima. Talijanska i turska zajednica najzastupljeniji su migranti u Njemačkoj. Ove dvije skupine migranata također su počele dolaziti u Njemačku još od ranih 1960-tih. Obje migrantske skupine pokazuju razlike u pogledu integracije i načina života u Njemačkoj.

6.1. Turske migrantske obitelji u Njemačkoj

Turski migranti dio su gastarbajterske skupine. Primjer turskih doseljeničkih obitelji u Njemačkoj godinama je karakteriziran vrlo specifičnom kulturom. Turske migrantske obitelji dugo su bile označavane kao problematična skupina. Tu su sliku oblikovale religija i kultura koje prije njihovog doseljenja nisu bile poznate u Njemačkoj (Janz, Sala, 2011; str. 36).

Mješoviti brakovi bili su tabu tema; brakove su ponekad dogovarali roditelji za svoju djecu, a turske zajednice također su dugo imale interakcije jedino unutar sebe. Matičnu zemlju posjećivalo se što je češće moguće (prije automobilom, sada uglavnom avionom) i održavale su se transnacionalne veze s domovinom. S godinama je došlo do određene promjene po pitanju međunacionalnih veza, ali ni danas se na njemačko-turske ljubavne veze ne gleda blagonaklono s turske strane (a u zadnje vrijeme sve više i s njemačke strane). To nije samo zbog različite nacionalnosti već i zbog vjerske pripadnosti (Carol, 2014; str. 4-5). Međutim, pozdravljaju se međukulturna prijateljstva (Carol, 2014; str. 6). U privatnim kućanstvima se podrazumijeva da se govori materinji jezik, što je slučaj i u hrvatskom migrantskom kućanstvu. (Carol, 2014; str. 4-5). Unatoč sklonosti odabiru hrvatskog partnera za svoju djecu, Hrvati ipak imaju veću toleranciju na brak s njemačkim partnerima od Turaka. Turske zajednice na početku su bile vrlo zatvorene i imale su tendenciju međusobnog druženja (Carol, 2014). Postoje paralela između hrvatskih katoličkih zajednica i turskih religioznih zajednica u Njemačkoj, gdje je osnovni cilj očuvanje vlastitog kulturnog identiteta.

U sljedećem potpoglavlju daje se uvid u talijanske migrantske obitelji koji se uspoređuju s hrvatskim migrantskim obiteljima koje žive u njemačkoj.

6.2. *Talijanske migrantske obitelji u Njemačkoj*

Talijani su jedna od najčešćih migrantskih skupina koji borave u Njemačkoj. Talijanske migrantske obitelji općenito su se vrlo dobro integrirale u njemačko društvo (Janz, Sala, 2011; str. 130). To se može vidjeti u brzom savladavanju njemačkog jezika, kao i u sklapanju mješovitih brakova. (Janz, Sala, 2011).

Nijemci su imali i još uvijek imaju vrlo idealiziranu sliku talijanskih migranata. To proizlazi iz poslijeratnog razdoblja 20. stoljeća u Njemačkoj, gdje su povezivali Talijane s destinacijom za odmor (Janz, Sala, 2011; 117). Mnogo je njemačko-talijanskih partnerstava, i može se reći da su Talijani od strane Nijemaca bili mnogo više tolerirani u odnosu na Hrvate. Brakovi su se često sklapali između Talijana i Njemica. U Njemačkoj, talijanski migranti imaju najveći broj međuetničkih ljubavnih odnosa. Međutim, postoje razlike specifično za spol. Istraživanje heteroseksualnih odnosa provedeno je na primjerima talijanskih migranata koji žive u Njemačkoj. Veća je vjerojatnost da će Talijan oženiti Njemicu nego da će se Talijanka udati za Nijemca (Janz, Sala, 2011; str. 142).

Talijanski migranti održavaju transnacionalne odnose u Italiji i žive svoje transnacionalne odnose u Njemačkoj. To se događa kroz talijanske katoličke zajednice, koje su kao i kod hrvatskih migranata prisutne u mnogim njemačkim gradovima. Također se susreću i rade zajedno u talijanskom gastronomskom sektoru, u što je često uključena cijela obitelj, a uz to i redovito posjećuju Italiju (Janz, Sala, 2011; str. 275). U 60-tim godina prošlog stoljeća je za talijanske migrante otvorena radio postaja na talijanskom jeziku u Njemačkoj (Janz, Sala, 2011; str. 130).

Ovo poglavlje pokazalo je da druga hrvatska generacija u Njemačkoj može koristiti mnoge aktivnosti i mogućnosti transnacionalizma. Kao primjer, i sama sam koristila ove aktivnosti i bila uključena u hrvatsku katoličku zajednicu, a i bila sam dio online zajednica na Instagramu. Na primjeru turskih doseljeničkih obitelji u Njemačkoj pokazuje se da postoje kulturološke i vjerske razlike, ali je i učestalost uporabe materinjeg jezika relativno visoka među turskim migrantskim obiteljima. Turska zajednica se smatra danas bolje integriranom nego prije. Također se vidi da je talijanska zajednica u integracijskom smislu ravnopravna s hrvatskom, čak i u nešto povoljnijem položaju. Neke sličnosti (kao što je sudjelovanje u katoličkim zajednicama) mogu se uočiti kod hrvatskih i talijanskih migrantskih obitelji, iako može doći i do određenih kulturnih razlika koje se tiču npr. svjetonazora i gastronomije.

Teorijski dio ovog diplomskog rada završio je u ovom poglavlju. U sljedećem poglavlju detaljnije će se prikazati metodološki pristup i prikazati korištenu metodu kao i uzorak.

7. Metodologija

U ovom će se poglavlju detaljnije objasniti metoda kvalitativnog intervjua i razlog odabira te metode. Također će se opisati ciljna skupina. Ovdje je prikazan i predložak za intervju. Vremenski okvir intervjua i mjesto provođenja intervjua će se također ukratko opisati. Također će se opisati vrsta analize koju bi zatim trebalo provesti za prikupljanje podataka, kao i etička načela vezana za istraživanje.

7.1 Istraživačka metoda i uzorak

Metoda je prilagođena temi kako bi se saznalo više o transnacionalnim odnosima te međugeneracijskim dinamikama koje hrvatske obitelji imaju u Njemačkoj. Kvalitativni intervju je pogodan jer sudionici mogu izraziti vlastite stavove i mišljenja. Svaki odgovor može otkriti potencijalne nove podatke, a i potvrditi neke stavove za analizu podataka. Na ovaj način tema se može istražiti dopuštajući sugovornicima da govore o sebi i svojim događajima i transnacionalizma. Ljudsko biće, odnosno osoba s kojom se razgovara, promatra se kao subjektivno biće. Ne postoji „točan“ ili „pogrešan“ odgovor. Isto pitanje može proizvesti različita tumačenja kod različitih sudionika istraživanja (Hohl, 2000; str. 143). „Cilj kvalitativnog intervjua nije jednostavno testirati unaprijed postavljene hipoteze, već prije doći do novih, bitnih uvida u predmet. Zato se ovdje obično koriste otvoreno formulirana pitanja; njima se želi potaknuti ispitanika na samo istraživanje kako bi dobio što je moguće bogatiji i sveobuhvatniji prikaz svojih osjećaja, stavova, obrazaca tumačenja itd.“ (Hohl, 2000; str. 143). Budući da se rezultati trebaju temeljiti na stavovima i subjektivnim percepcijama ispitanika, odabrali smo ovu vrstu metode. Pošto je transnacionalizam i međugeneracijska dinamika za mene jedna vrlo emocionalna tematika, osobno smatram da ju je idealno istraživati na taj način. Intervjuirane osobe imaju mogućnost izreći svoja mišljenja i podijeliti svoje stavove. Ispitanici se mogu kroz razgovor više otvoriti i podijeliti informacije koje će biti korisne za samo istraživanje i za analizu podataka. Sugovornik stoga može slobodno i fleksibilno izraziti svoje mišljenje bez rizika od negativnih posljedica, što također osigurava autentično gledište. Razlog zašto je za ovu temu to poželjno je taj što su noviji podaci uvijek potrebni u ovom području. Čak i ako su istraživanja na tu temu provedena prije nekoliko godina, danas mogu biti zastarjela i neupotrebljiva. Unatoč već provedenim istraživanjima, sa svakim novim istraživanjem mogu se steći novi uvidi u temu i na taj način doprinijeti njenoj aktualnosti.

Budući da se radi o kvalitativnim intervjuima, postavljat će se nekoliko otvorenih pitanja, koja su podijeljena u sljedeće kategorije:

- a) uvod,
- b) obiteljska situacija,
- c) migracija u Njemačku,
- d) transnacionalna veza s Hrvatskom,
- e) međugeneracijska dinamika,
- f) transnacionalne aktivnosti,
- g) završne napomene.

Uvod: Kratko uvodno pitanje služi da omogući sugovorniku da polako započne razgovor i upućeno je supružnicima. Uvodno pitanje je sljedeće:

1. Možete li reći kada i gdje ste rođeni?

Obiteljska situacija: U ovoj kategoriji postavlja se nekoliko pitanja namijenjena za supružnike.

Pitanja su sljedeća:

1. Kako ste upoznali svog supruga/supругu?
2. Koliko ste dugo u braku?
3. Koliko djece imate?
4. Imate li braće i sestara?
5. Kako se međusobno slažete s braćom i sestrama?
6. Živi li netko od braće i sestara u RH/BiH?

Migracija u Njemačku: Pitanja koja se ovdje postavljaju vezana su za migraciju u Njemačku, kao i na mrežne strukture u Njemačkoj. Većina potpitanja u ovoj kategoriji postavljena su za supružnike:

1. Kada ste emigrirali u Njemačku?
2. Kada ste počeli razmišljati o tome da se preselite u Njemačku?
3. Je li netko iz kruga vaše obitelji/prijatelja prije vas došao u Njemačku?
4. Zašto ste otišli u Njemačku?
5. Jeste li zamišljali da će Njemačka biti takva kakva je?
6. Jeste li imali poteškoće s njemačkim jezikom?

Transnacionalna veza s Hrvatskom: U ovoj kategoriji dovodi se u pitanje emocionalna povezanost s Hrvatskom, kao i razmišljanje o povratku u Hrvatsku. I u ovoj kategoriji

postavljeno je više pitanja koja mogu generirati posebno zanimljive podatke za vlastito istraživanje transnacionalizma:

1. Kakvi su vaši osjećaji prema Hrvatskoj/rodnom mjestu?
2. Jeste li ikada razmišljali da se vratite natrag u Hrvatsku/rodno mjesto? Ako da, zašto?
3. Koliko često posjećujete Hrvatsku u godini?
4. Održavate li veze s rodbinom, prijateljima i na koji način?

Međugeneracijska dinamika - roditelji: Ovdje se razmatra dinamika u kućanstvu te treba pokazati očekivanja roditelja prve generacije prema djeci druge generacije. Činjenica da će i prva i druga generacija biti prisutne u intervjuu također će doprinijeti promatranju međugeneracijske dinamike. Postavljena pitanja su sljedeća:

1. Koji jezik se govori u kućanstvu?
2. Što vaša djeca rade? (školovanje, posao itd.)
3. Kako bi opisali međusobne odnose Vas i Vaše djece?
4. Je li vam bitno da djeca održavaju vezu s matičnom zemljom i zašto?

Transnacionalne aktivnosti - roditelji: Bračni par se ispituje o vlastitom transnacionalnom djelovanju u Njemačkoj, kao i o njihovom političkom interesu za Hrvatsku. Kroz ova pitanja mogu se prepoznati veze tijekom transnacionalnog odnosa:

1. Jeste li aktivni i u jednoj hrvatskoj zajednici/udruzi/grupi? Ako da, kako se naziva i zašto ste aktivni član?
2. Koje aktivnosti obavljate u toj zajednici?
3. Zanima li vas društveno i političko stanje Hrvatske? Ako da, na koji način to pratite (društvene mreže, participacija itd.)?

Međugeneracijska dinamika - djeca: Djeca se pitaju o ljubavnim odnosima i očekivanjima roditelja. Izbor potencijalnog partnera je važan u transnacionalnoj sferi i može ukazivati na to u kojoj je mjeri transnacionalizam napredovao. Treba iskusiti i subjektivnu percepciju očekivanja roditelja. Pitanja postavljena djeci su sljedeća:

1. Koliko sudjeluješ u hrvatskim aktivnostima (folklor, zbor, hrvatska škola itd.)?
2. Imaš li dečka/curu? Ako da, odakle su?
3. Što tvoji roditelji očekuju od tebe (sudjelovanje u zajednici itd.)?

Transnacionalne aktivnosti – djeca: Dijete se pita o njegovim interesima vezanim za transnacionalne aktivnosti i povezanost s RH/BiH. Pitanja su također usmjerena na krug djetetovih prijatelja, kao i na aktivnosti u tom pogledu:

1. Ideš li u Hrvatsku na odmor i koliko puta?
2. Što radiš u Hrvatskoj i s kim se viđaš?
3. Imaš li prijatelje Hrvate koje redovito susrećeš u Njemačkoj?
4. Bi li volio/la živjeti u RH/BiH? Zašto?

Završetak: Posljednja kategorija s jednim pitanjem koje je upućeno svim sudionicima, u slučaju da se nešto važno propustilo tijekom prethodnih pitanja:

1. Imate li nešto za dodati?

Ukratko, može se reći da odabrana metoda polustrukturiranog intervjua odgovara temi bavljenja (međugeneracijska dinamika i transnacionalne prakse), te da su pitanja dovoljno široka da ispitanici mogu izreći svoje mišljenje.

7.2 *Sudionici*

Ispitano je ukupno devet osoba. Sve osobe žive u Njemačkoj, podrijetlom su Hrvati i vuku korijene iz BiH. Riječ je o tri bračna para i troje punoljetne djece (šest žena i tri muškarca). Ovdje je riječ o ilustrativnom istraživanju jer s ovim brojem sudionika nije moguće doći do zasićenja podataka. Ispitanicima je bila zajamčena anonimnost. Radi se o ilustrativnom istraživanju. Prije istraživanja, sudionicima su prezentirani svrha i cilj istraživanja, te su dobrovoljno pristali sudjelovati. Sudionici su bili obavješteni od strane istraživača da se intervju može zaustaviti u bilo kojem trenutku bez posljedica.

Identitete intervjuiranih osoba poznaje samo istraživačica. Budući da su svi ispitanici dobili brojeve, to je navedeno na sljedeći način: Otac 1, Majka 1, Dijete 1 za intervju 1. Zatim Otac 2, Majka 2, Dijete 2 za intervju 2. I naposljetku, Otac 3, Majka 3, dijete 3 za intervju 3. Snimljeni intervjui su transkribirani, a pojedini citati se prikazuju u diplomskom radu. U nastavku u tablici 1 prikazani su demografski podaci o ispitanicima.

1. Tablica 1: osnovni podaci o prvoj generaciji

Sudionici	Dob	Rodno mjesto	Godine provedene u Njemačkoj	Namjera povratka
Otac 1	61 godina	Tomislavgrad	29 godina	Trenutno da

Majka 1	52 godina	Tomislavgrad	36 godina	Trenutno ne, kasnije u mirovini
Otac 2	44 godina	Prozor-Rama	23 godine	Trenutno ne, kasnije u mirovini
Majka 2	46 godina	Prozor-Rama	33 godine	Trenutno ne, kasnije u mirovini
Otac 3	56 godina	Prozor-Rama	36 godina	Trenutno ne, kasnije u mirovini
Majka 3	54 godina	Mostar	36 godina	Trenutno ne, kasnije u mirovini

U tablici 1 može se vidjeti da su sugovornici prve generacije dob između 44-61 godine. Tri sugovornika (Otac 1, Majka 2, Otac 3) rođeni su Prozor-Rami. Sugovornik Otac 1 rođen je u Tomislavgradu kao i Majka 1. Drugim riječima, to su gradovi koji se danas svi nalaze u Bosni i Hercegovini. Tablica 1 prikazuje također najranije iseljavanje u Njemačku bračnih parova Otac i Majka 3, prije 36 godina. Majka 1 je također prije 36 godina emigrirala u Njemačku. Tablica 1 pokazuje da je otac 2 emigrirao prije 23 godine, a time i u Njemačku najkasnije od svih sugovornika. Zanimljivo je napomenuti da je otac 1 jedini od svih intervjuiranih osoba prve generacije koji može zamisliti povratak kući u trenutku intervjuiranja. Otac 1 je i najstariji ispitanik prve generacije. Svi ostali ispitanici priznaju da je povratak moguć samo u dobi za umirovljenje.

Tablica 2: Osnovni podaci o drugoj generaciji

Sudionici	Spol	Dob	Država rođenja	Ljubavna veza	Namjera povratku matične zemlje roditelja
Dijete 1	Žensko	22 godine	Njemačka	Ne	Trenutno ne, kasnije da (BiH, RH)
Dijete 2	Žensko	19 godina	Njemačka	Dečko iz Rame (BiH)	Trenutno ne, kasnije da (RH)
Dijete 3	Žensko	33 godine	Njemačka	Udana za Nijemca	Trenutno ne, kasnije da (RH)

Tablica 2 pokazuje da sva djeca obuhvaćena istraživanjem pripadaju ženskom spolu. Njihova dob je između 19 i 33 godine. Svi ispitanici su rođeni u Njemačkoj. Prema tablici 2, dijete 1 je jedino koje nije u ljubavnoj vezi, dok dijete 2 ima dečka iz Rame. Dijete 3 je udano za Nijemca. Sve tri ispitanice druge generacije izjavila su da povratak u matičnu zemlju njihovih roditelja trenutno ne dolazi u obzir, ali da će to biti sasvim moguće u budućnosti. Dijete 1 jedino je koje

ističe Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku kao države povratka, dok su druge dvije sugovornice istakle samo Hrvatsku kao državu povratka.

Zanimljiva primjedba jest da su muževi bili vrlo zainteresirani za sudjelovanje u intervjuu. Tijekom intervjua se to također moglo jasno zapaziti, jer su na pitanja odgovarali s velikom euforijom. Supruge i djeca su također imali interes, ali je bio primjetno manji od interesa očeva. Kako bi se pronašlo prikladne ispitanike za intervjue, stupilo se u kontakt s Hrvatskom katoličkom župom u Wiesbadenu. Budući da je istraživačica tamo bila aktivna, vrlo brzo se pronašlo prvi par s djetetom. Metodom snježne grude došlo se do druga dva bračna para s djecom koje je prvi par poznao i prenio im usmeno poziv za intervju. Razgovori su potom obavljani nakon što je etičko povjerenstvo Fakulteta hrvatskih studija u Zagrebu dalo dopuštenje.

Postojali su određeni kriteriji koje su ispitanici morali ispuniti kako bi sudjelovali u istraživanju. Preduvjet odabira ispitanika su bile sljedeće:

- a) roditelji tj. bračni par pripadaju prvom hrvatskom naraštaju, što znači da su rođeni u Hrvatskoj/BiH i kasnije emigrirali u Njemačku,
- b) dijete mora biti dio druge hrvatske generacije (rođeni i odrasli u Njemačkoj),
- c) ispitanici moraju poznavati hrvatski jezik,
- d) svi ispitanici, uključujući i djecu trebaju biti punoljetni.

U sljedećem poglavlju prikazan je način provedbe intervjua i trajanje intervjua.

7.3 Vrijeme, mjesto provođenja i trajanje intervjua

Zbog geografske udaljenosti, tri intervjua bila su provedena putem interneta. Razgovori su vođeni na hrvatskom jeziku. Istraživačica je poslala pristupnu poveznicu (platforma Zoom) ispitanicima porukom prije početka planiranih intervjua, a razmijenjeni su i WhatsApp brojevi s djecom ispitanika kako bi omogućio bolju komunikaciju u vezi s planiranjem intervjua.

Kako bi intervju bio moguć, ispitanici su morali imati prijenosno računalo/mobilni uređaj i razumno stabilnu internetsku vezu. Svi intervjui provedeni su putem platforme Zoom u periodu od 2. do 19. svibnja 2024. godine. Intervjui 2 i 3 trebali su biti obavljani tjedan dana ranije, ali su odgođeni zbog tehničkih poteškoća. Nakon što su se otklonile poteškoće, moglo se pristupiti intervjuu. Intervjui su trajali nešto manje od sat vremena.

U sljedećem poglavlju je prikazan način analize podataka, kao i razlozi njenog odabira.

7.4 Kvalitativna analiza sadržaja

U ovom istraživačkom radu primijenit će se „analiza strukturiranog sadržaja“ korištenjem Mayringove kvalitativne analize sadržaja koja se često koristi u njemačkom govornom području (Mayring, 1994, str. 170).

Kategorije za analizu sadržaju unaprijed su definirane, te se analiziraju samo oni dijelovi teksta koji se mogu „smjestiti“ u pojedinu kategoriju. Tekstualni odlomci koji se uklapaju u pojedinu kategoriju se analiziraju, a drugi neprikladni odlomci više se ne razmatraju u tom smislu. Također, jedan odlomak teksta bit će dodijeljen jednoj kategoriji, a ne nekoliko kategorija. Stoga su kategorije formulirane vrlo pažljivo na takav način da tamo mogu pripadati samo određeni odlomci teksta. U osnovi, tekst se procjenjuje i dodjeljuje unaprijed određenoj kategoriji. To je suština ove vrste analize (Mayring, 1994, str. 171).

7.5 Provođenje kvalitativne analize sadržaja

Prvo što se određuje jest koji dio materijala će se uključiti u analizu. Pri tome je korisno vratiti se na istraživačko pitanje i na istraživačke ciljeve definirane na početku istraživanja. Kao što je spomenuto u prethodnom poglavlju, koristili su se transkripti snimljenih intervjua. Tijekom pripreme transkripta pojavila su se dva izazova: s vremena na vrijeme, jedan ispitanik je znao intervenirati dok je drugi ispitanik još odgovarao na pitanja. Drugi izazov jest da se u jednom od intervjua izgubila internet veza, tako da je sugovornik morao ponovno dati svoju izjavu. Osim navedenih, nije bilo drugih poteškoća u pripremi transkripata.

Nakon utvrđivanja materijala bilježi se smjer analize, koji se u ovom slučaju odnosi na postavljeno istraživačko pitanje kako bi se na njega moglo odgovoriti. Ono što je ovdje važno napomenuti je sadržajna perspektiva, kao i kasnija interpretacija rezultata koji su proizašli iz intervjua. Analiza je osmišljena na takav način da se već unaprijed provodi selekcija sadržaja. To znači da se razmatraju samo određeni, nama važni podaci iz intervjua i međusobno uspoređuju. To omogućuje analizu i tumačenja, a zatim se oni detaljnije upućuju na istraživačko pitanje kako bi se na njega moglo odgovoriti na temelju podataka. Fokus je na malom broju predefiniраниh tema. Ako su odgovarajući odlomci podijeljeni u kategorije, analiza je jednostavnija i rezultati će moći biti jasnije prikazani (Mayring, 1994).

Analiza će otvoriti važna pitanja i pokazati kako se mogu identificirati i objasniti:

- moguće razlike između prve i druge generacije,

- sličnosti prve i druge generacije,
- transnacionalne veze prve i druge generacije.

U sljedećem poglavku prikazana je analiza intervjua, koja je podijeljena u nekoliko kategorija koje sadrže različite tekstualne odlomke intervjua. Ti se odlomci zatim razmatraju i „analiziraju“.

8. Kvalitativna analiza sadržaja intervjua

Za analizu sadržaja prema Mayringu formirane su četiri kategorije u kojima su tekstualni odlomci ispitanika grupirani. U svakoj kategoriji navedeni su različiti odgovarajući odlomci intervjua, kao i analiza i objašnjenja odlomaka. Potrebno je opisati i podastri različita stajališta te ih usporediti.

Ovo su četiri kategorije u skladu s kojima smo prošli tekst. To znači da smo analizirali samo one dijelove teksta koji se odnose na sljedeće teme:

1. življenje transnacionalizma prve generacije,
2. življenje transnacionalizma druge generacije,
3. međugeneracijske sličnosti prve i druge generacije,
4. razlike prve i druge generacije.

8.1 *Življenje transnacionalizma prve generacije*

U ovoj kategoriji prikazani su i analizirani određeni tekstualni odlomci ispitanika koji pripadaju prvoj generaciji. Detaljnije se ispituju svi čimbenici koji pripadaju transnacionalnom odnosu. To su čimbenici kao npr. vlastita povezanost s domovinom i politički interes, održavanje kontakata s rodbinom i/ili prijateljima iz Hrvatske/Bosne i Hercegovine i djelovanjem u hrvatskoj organizaciji u Njemačkoj.

„Zato što mene dolje vuče. To je dio mog identiteta...Ne bojim se izazova ali opet mene vuče dolje. Jer ja sam ovdje stranac, tako da ja mislim da svaki čovjek koji dolazi odozdo želi se kasnije opet vratiti ili je barem o tome razmišljao...A mislim da je to i najprirodnija stvar da si vezan sa zemljom u kojoj si odrastao....“ (Otac 1, 61 godina)

„...Vuče me dolje, naravno da me vuče.“ (Otac 2, 44 godine)

„A osjećaji su uvijek ostali isti, od početka do sada, Uvijek smo imali puno prijatelja u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini i uvijek rado odlazimo kući...tako da smo skoro u svakodnevnom kontaktu sa mnogima, i uvijek nas zanima dolje ta situacija kakva je u rodnom mjestu Rami i u Hrvatskoj...“ (Otac 3, 56 godina)

Citati sva tri oca su jako slična, gotovo pa identična po tom pitanju. Izražava se veza i povezanost s matičnom zemljom. Istraživanja Čapo Žmegač (2007) su došli do sličnih rezultata po pitanju emocionalne povezanosti s matičnom zemljom. Zanimljivo je da su ispitanici muškog spola dosta slično odgovorili. Jedan ispitanik je tako i povezo održavanje veza s rodbinom i prijateljima.

*„...Imamo roditelje i sestre u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini u Rami. Imamo prijatelje. I održavamo vezu hvala dragom Bogu, imamo prijatelja, kumova i tako....“
(Otac 2, 44 godine)*

„...Super se slažemo svi hvala Bogu, i čujemo se i vidimo često. Jako smo vezani. A svi su ovdje.“ (Majka 2, 46 godine)

„...Tako se slažemo, prije je bilo bolje, nismo sada nešto, prije je bilo bolje...“ (Majka 2, 52 godine)

„...Održavamo vezu s njima iako nije više kao prije, ali održavamo, čujemo se većinom preko telefona. Naravno, moja je želja da bude to bolje, ali je okej zasada.“ (Otac 1, 61 godina)

Ovdje u citatima već je vidljiva jasna razlika intenziteta kontakata s drugim članovima obitelji. Nekoliko studija su jasno pokazale da su takve pojave normalne i tijekom transnacionalne interakcije i da se mogu primijetiti i oscilacije u odnosima, tj. da su ponekad bolji odnosi, a ponekad slabiji. Tu se uključuje i digitalizacija (Čapo Žmegač, 2007; str. 45-46).

„Pa imamo mi hrvatsku televiziju...Pratim hrvatsku televiziju i pratim mreže a najviše pratim sada preko YouTubea i preko mobitela. Danas ta dostupnost nije problem, ali prije je definitivno bila problem...Volim biti informiran...“ (Otac 1, 61 godina)

„...Ja znam čak i slušati naš Sabor i političke emisije pa se malo iznerviram i tako, ali pratim to po društvenim mrežama, više te političke emisije i da vidim jednostavno što se dešava i kad su izbori. Jer jednostavno me to zanima.“ (Majka 2, 46 godine)

„Pa imamo, imamo ove hrvatske televizije. Pogledamo uvijek dnevnik. Naravno da se interesiramo. Koji je predsjednik, kako će biti...“ (Majka 3, 54 godine)

“... Ja isto intenzivno pratim društveno političko zbivanja u Hrvatskoj. Na društvenim mrežama i normalno preko televizije...“ (Otac 3, 56 godina)

„Evo ja bih samo dodao ovaj komentar što je meni jako žao da nam je u Hrvatskoj svake godine sve manje stanovnika. To mi je jako žao. Inače Hrvatska je prelijepa država i trebalo bi svake godine biti sve više stanovnika. Ja sam mislio da smo mi napustili Hrvatsku u ono vrijeme zbog posla zbog ekonomskih razloga, a nadao sam se da će doći bolje vrijeme, da će se ljudi opet vraćati dolje u Hrvatsku. I da Hrvatska ima više stanovnika. Ja se isto nadam i optimist sam, da će se to dogoditi jednoga dana, ali kada će to naravno najviše ovisi o politici koja i vodi hrvatsku državu. Tako da to bi bilo to.“ (Otac 3, 56 godina)

Politički događaji se prate od strane sudionika s velikim interesom i vrlo često se kritički promatraju. U nekim istraživanjima je spomenuto da se politički događaji ipak promatraju s visokom razinom nepovjerenja, a time i održavaju odnos s matičnom zemljom (Jurić, 2018; str. 363).

„Ma ja sam tamo aktivan zato da moja obitelj zna tko su i što su. Jer mi smo ovdje praktično u jednom jako čudnom društvu. I tebe kao osobu tjera, drugim riječima da okružiš svoju obitelj u toj sredini. A najbolji očuvatelji identiteta su hrvatske katoličke misije....Autentično kršćanstvo je strašno puno za čovjeka napravilo, a ovdje je za Hrvate to posebno značajno. A ja to znam iz moga djetinjstva i sjećam se stvari koja je znala reći moja pokojna baka. Svaku smo nedjelju otišli na misu. I kada se organizirala bilo koja fešta, onda sam isto znao pomagati i počistiti (...).“ (Otac 1, 61 godina)

„Redovito idem na svetu misu, i vidim tamo ljude, naravno kada bude svaki događaj, fešte ili nešto tako, tu smo...“ (Majka 1, 52 godine)

*„... Ja sam bio dugo godina član u župnom vijeću. Ja sam isto, ja i supruga, članovi našeg zbora i tako smo jednako povezani s Hrvatima katolicima. I kroz nogomet...“
(Otac 3, 56 godina)*

„Ja sam dugo godina i kad sam mala bila pjevala... i ovdje otkad sam došla u Njemačku. Uvijek sam bila u zboru.“ (Majka 3, 54 godine)

U gornjim odlomcima prikazan je veliki interes za transnacionalne aktivnosti u hrvatskim katoličkim župama. Prethodna istraživanja potvrdila su da postoji uska povezanost između katoličke vjere i sudjelovanja u transnacionalnim aktivnostima (Čapo, 2022).

8.2 Življenje transnacionalizma druge generacije

U drugoj kategoriji, kao i u prvoj kategoriji, uzimaju se u obzir svi transnacionalni čimbenici kao što su povezanost, putovanja, kontakti kao i transnacionalne aktivnosti, ali se razmatraju i analiziraju samo izjave druge generacije.

„Ja sam aktivna u Frami. Tamo znamo imati susrete. Oni budu većinom svake nedjelje. U zboru sam isto aktivna već nekoliko godina...kako mi je tamo župa, imam tamo prijatelje i isto probamo ako je ljetni odmor da se dolje znamo na moru ili negdje drugdje naći. A inače se vidimo većinom ovdje na nekim druženjima ili na Frami. Ili ako bude neka velika fešta.“ (Dijete 1, 22 godine).

„...Ja sam najaktivnija u hrvatskoj katoličkoj župi ...tu i čitam tijekom mise i pjevam. Išla sam dugo godina na Framu....Na folkloru sam dosta aktivna. Idem na folklorijade. Sva putovanja što organiziraju folklor, ja idem s njima. Također i na svako druženje. I u hrvatsku školu sam isto išla dok sam bila manja, do četvrtog razreda sam išla. Tu sam uglavnom najaktivnija. Kroz tjedan budem u župi tri do četiri puta.“ (Dijete 2, 19 godina)

„Da, ja sam isto kao i moji roditelji aktivna u našem hrvatskom katoličkom zboru....I tu sam sudjelovala i u folkloru i u hrvatskoj školi. I tu sam jezik još bolje naučila. (Dijete 3, 33 godine)

U ovim odlomcima postaje jasno da su sva tri sugovornika vrlo aktivna u hrvatskoj katoličkoj zajednici kroz različite aktivnosti. U jednoj od svojih studija 2022. godine, Čapo je otkrila da religija ima jednu od glavnih uloga za transnacionalne veze odnosno aktivnosti.

„...Mi smo znali otići čak i prije tri do četiri puta u godini, sada je minimalno dva puta i volim ići, jedva čekam da idem dolje na more, po planinama, svugdje...“ (Dijete 1, 22 godine)

„Idem eto minimalno dva puta, sad ću isto ići na ljeto četiri tjedna, idem ljeti i za Božić sigurno, a prošle godine sam čak bila pet puta. Budemo u Rami većinom, ali budem i u Zagrebu. Ljeti na more odem. Uglavnom radim različite stvari, odem u grad, odem u Ramu na jezero, idemo do Međugorja, idemo na planinu, družimo se, imam dosta društva i poznanika i rodbine i rodica, tako da uvijek imam nekog s kim mogu otići na kavu.“ (Dijete 2, 19 godina)

„Tako i ja isto jednom godišnje odem dolje u Hrvatsku ili u Bosnu i Hercegovinu da vidim svoju rodbinu. Prošle godine prvi put nisam išla pošto sam rodila dijete pa nisam onda nigdje išla. Inače idemo tako jednom. Moj suprug isto. On voli ići u Hrvatsku...“ (Dijete 3, 33 godine)

U ovom odlomcima jasno je da će se putovanja odvijati u roku od godinu dana u matičnoj zemlji roditelja. Oni također potvrđuju studije koje pokazuju da transnacionalna interakcija ima drugačije značenje za drugu generaciju nego za prvu generaciju (Čapo Žmegač, 2007).

„Jako sam povezana. To sam ja, znam da sam ja Hrvatica. Čak se i jednom mogu možda i vratiti dolje.“ (Dijete 1, 22 godine)

„Prije bih se mogla zamisliti vratiti u neki veći grad u Hrvatskoj, na primjer u Zagreb. Prošle sam godine bila u Zagrebu tjedan dana i baš mi se jako svidjelo tamo. Prije bih se mogla zamisliti u hrvatskom gradu ili negdje u Dalmaciji, nego baš u Bosni i Hercegovini, ali opet tko zna, vrijeme se mijenja. Njemačka nije više sada što je nekada

bila. Ne znam. Možda opet jednoga dana. Ali sada trenutno ne mogu zamisliti da živim dolje.“ (Dijete 2, 19 godina)

„Pošto sam ja studirala teologiju, upoznavala sam na mome fakultetu isto neke naše hrvatske cure. To je to. Prvi put da sam se ja tada družila sa Hrvaticama. Tada sam imala oko dvadeset godina. Tako sam i više se zainteresirala za Hrvatsku i za hrvatski jezik, za naše tradicije.“ (Dijete 3, 33 godine)

„...Voljela bih nekako da moj suprug zna pričati hrvatski. Onda smo rekli da bi bilo nekako fino da odemo malo u Hrvatsku da živimo dolje i on da nauči hrvatski. I da dalje radimo, ja naprimjer možda ne u hrvatskoj školi jer znam da nije baš tako plaćeno, ali ima mogućnost naprimjer da radim u jednoj njemačkoj školi i da dobivam njemačku plaću. On je informatiku završio, pa mislim da ne bi bilo problem za njega naći posao. To bi mi bila želja, da on to vidi i da nauči, pogotovo od kad je naša mala na svijet došla. Voljela bi da i ona da se svi sporazumijevamo na hrvatski.“ (Dijete 3, 33 godine)

U ovim izjavama je vidljivo postojanje veze s domovinom. To je jasno vidljivo kod djece 1 i 2, ali i generalno kod svih ispitanika.

8.4 Zajedničke međugeneracijske sličnosti prve i druge generacije

Treća kategorija bavi se zajedništvom koje utječe na prvu i drugu generaciju. To mogu biti čimbenici poput dobrovoljnog zajedničkog boravka u Hrvatskoj, koji veže zajedničke aktivnosti i dinamiku koja se razvija tim putem.

„Djeca vole ići dolje kao i mi. To je meni jako drago i baš se ponosim time, a išli smo često dolje i oni su stvarno jako zavoljeli te naše krajeve...“ (Otac 1, 61 godina)

„Oni su jako zavoljeli to mjesto i zapravo jedva čekaju otići dolje. A meni je drago da su oni vezani dolje. Za mene i za moga muža je to velika stvar. I nadam se da će tako i ostati.“ (Majka 1, 52 godine)

„A svi mi idemo dolje, baš je to dobro i bude stvarno lijepo, to mi je super“ (Dijete 1, 22 godine)

„Nekad ja možda se malo previše zabavim oko posla, a onda oni mene podsjetite da moram nazvati da dobijem godišnji, ali oni vole ići dolje. Hvala dragome Bogu, zasad ih vuče. To smo im mi prenijeli i uspjeli smo dosada...“ (Otac 2, 44 godine)

„Tako da mi je drago što su oni uvijek koji lete dolje, starija kćer prošlu godinu je išla, čini mi se da je pet ili šest puta sastavila. Ona bi otišla dolje i to me je jako radovalo, i ovi manji isto tako vole ići...“ (Majka 2, 46 godina)

„Neke osnovne stvari, dakle nedjeljom se ide na misu, ide se na folklor. Tako da to već ionako radim dobrovoljno jer to volim. I radim to sama od sebe tako da oni to ni ne očekuju od mene.“ (Dijete 2, 19 godina)

„U većini pitanja se slažemo, u većini najbitnijih pitanja. Pogotovo oko odlaska nedjeljom u crkvu...A i oni to znaju sami i vole to, vole to i sami prakticiraju.“ (Otac 3, 56 godina)

„Je, jako je bitno to. Oni to vole i baš je naš sin nedavno bio tu na odmoru, u Hrvatskoj je bio.“ (Majka 3, 54 godine)

Ovdje se kao glavni faktor spominju putovanja u matičnu zemlju. Čini se da se prva i druga generacija slažu i imaju iste stavove, jer ispitane osobe vole putovati. Spominje se posjet svetoj misi. Istraživanja su pokazala da je globalizacija dovela do pojednostavljenih mogućnosti prijevoza kao i pojačana želja za putovanjima, što je ojačalo transnacionalne odnose (Vertovec, 2009).

8.5 Razlike prve i druge generacije

U četvrtoj kategoriji različiti slojevi, kao i međugeneracijske razlike prikazane su na temelju izjava ispitanika prve i druge generacije iz intervjua. I ovdje se povlače paralele i, prije svega, detaljnije se ispituje dinamika između dviju generacija kroz kategorizirane izjave.

„A to se zna isto naravno desiti. Tijekom nekog razgovora znamo imati neke diskusije i rasprave. I to je normalno jer ne možemo imati iste poglede na život. ... Posebno kada djeca znaju nešto planinariti ili kada dogovore nešto u župi. Ili također kada su u pitanju financije pa onda ja izražavam svoje mišljenje...“ (Otac 1, 61 godina)

“...Ne bi rekla da su neka strašna neslaganja, ali ima uvijek. Oni imaju jedno mišljenje, ja kao roditelj imam drugo mišljenje. Normalno da dolazi i do nekih razgovora ili rasprava, ali zato da se neke stvari mogu razjasniti. Ovdje je drugi pogled na život nego što naprimjer mi ovdje u kući učimo. Ne želim da nam djeca postanu Nijemci nego da znaju naš jezik...“ (Majka 1, 52 godine)

„Ja mislim da je mojim roditeljima važno da znam di su moji korijeni i da znam isto pričati dobro hrvatski. ... Nekad mi to govore da moram još bolje to učiti, a meni ne ide baš ta gramatika. Ali inače je dobro...“ (Dijete 1, 22 godine)

„Nisam mlad, ali sam se dosta mlad oženio. Ja nisam davno bio u njihovim godinama. ... Ja sam odrastao sa mojim djedom i ocem, to je bilo sasvim neko drugo vrijeme. Evo sada i ova tehnika, mobiteli i internet. I vrijeme se mijenja nekako, ali opet je isto na drugi način. Djeca danas imaju sve. I onda s vremenom privikneš se na to. Baš ja, možda je nerazumljivo, ali eto, nekako sam to prihvatio da moraš i nju razumjeti da moraš se prilagoditi.“ (Otac 2, 44 godine)

„Ja kao majka mogu reći da uvijek postoje neke dinamike. Ja uvijek po kući galamim i uvijek mi nešto ne paše, ali to je to. Oni nekada ne razumiju mene, ja nekada njih ne razumijem, ali to je sasvim normalno u životu. ... Samo što je danas razlika jer djeca imaju danas sve dostupno. Koliko imaju dostupno, čak su i dobra djeca. Prije kad smo bili u Rami nismo ni imali sve te mogućnosti, pogotovo i Internet...“ (Majka 2, 46 godina)

„Ali opet, postoje i neka druga očekivanja, da sam tamo u hrvatskoj župi aktivna, ali to i znam sama“ (Dijete 2, 19 godina)

„Ja mislim da moji roditelji samo imaju očekivanja za mene da ja idem redovito na misu nedjeljom. I da dalje sviram na misi.“ (Dijete 3, 33 godine)

„Zapravo sam na početku nekako više išla na silu, to pjevanje me nije baš ni privlačilo, iako se sada to promijenilo“ (Dijete 3, 33 godine)

Vidi se jasno da postoje međugeneracijske razlike, koje uvelike ovise o kulturnim elementima. Dakle, ovisno o kulturi, to je strukturirano drugačije i percipira se različito (Frieters-Reermann, 2017, str. 43). Sve četiri kategorije su bile strukturirane na takav način da različiti aspekti igraju glavnu ulogu i uzima se obzir da dovode do razlika, ali i mnogih sličnosti. Aktivnost u zajednicama, politički interes i emocionalna vezanost za domovinu prve generacije prilično su izraženi. Slični rezultati prisutni su i u drugoj generaciji. Druga generacija ima i veliki interes za putovanja u domovinu.

Ipak, uz zajedničke stvari postoje i razlike između generacija. Analiza zadnje kategorije je jasno pokazala da prevladavaju i kulturne razlike, koje se odnose na hrvatsku kulturu, poput jezične razlike, ili čak djelovanja u hrvatskim zajednicama.

9. Rasprava

9.1 *Osvrt na metodologiju i problemi koji ograničavaju doseg dobivenih nalaza*

Odabrana metoda čini se dobrim početnim pristupom za prikupljanje podataka. Intervjui su omogućili ispitanicima da otvoreno razgovaraju, dajući korisne informacije povezane s ovim istraživanjem. Ono što bi eventualno trebalo uzeti u obzir jest činjenica da se odabirom kvalitativne analize sadržaja prema Mayringu određeni tekstualni odlomci odbacuju, te se zapravo ne koristi potpuni transkript intervjua. Zbog toga neke druge zanimljive informacije nisu uzete u obzir. Pitanja za prvu generaciju pokazala su se u intervjuima dostatnim, te sudionici nisu otvarali puno novijih područja. U slučaju druge generacije, kojoj su nakon toga postavljena ista pitanja, pokazalo se da postoje i još neki zanimljivi elementi koji ukazuju da bi trebalo postaviti detaljnija pitanja.

Poznata studija provedena je 90-ih prošlog stoljeća, koja pobliže proučava vezu s domovinom migranta i njezinom percepcijom, također utvrđuje relevantnost kulture i različite obiteljske strukture za transnacionalizam (Glick Schiller, 1992, str. 9). I u ovom istraživanju identificirani su elementi transnacionalnog, ali postoje i drugi elementi. Jedan od važnih nalaza, koji je također došao iz prethodne studije, bila je činjenica da je transnacionalnost vrlo heterogena i da se prema tome percipira vrlo različito (Glick Schiller, 1992).

Osim transnacionalnog, relevantno je i područje međugeneracijske dinamike. I ovdje je već provedeno nekoliko studija, a spomenuti su i bitni odlučujući elementi, kao što su kulturni aspekti, kao i određene vrijednosti koje su kulturno prepoznate kao norme i stoga ih druga generacija jednostavno prirodno prihvaća (Frieters-Reermann, 2017). To se potvrđuje i u ovom radu, obitelj i, prije svega, kulturni elementi igraju glavnu ulogu u tom kontekstu.

Zanimljivo je da element putovanja u domovinu jako povezuje drugu i prvu generaciju, i prva generacija pridaje veliku važnost čestom posjetu domovini. Posebno je to vidljivo u slučaju para 1 i para 2 s svojom djecom. Poznati su i drugi čimbenici, poput onog djeteta 3, koje nije vidjelo dom godinu dana nakon rođenja vlastitog djeteta. Tijekom posjeta domovini mogu se uzeti u obzir i druge činjenice koje se ne mogu planirati. Općenito, postoji visok udio transnacionalnih aktivnosti kod druge generacije, koja je posebno aktivna u hrvatskim katoličkim župama u Njemačkoj. Također se pokazuje da su prva i druga generacija različita. Postoje nesuglasice, ali postoje i mnoge sličnosti za koje rezultati pokazuju da su puno brojnije.

Ovisno o obitelji, iz rezultata se može izvući dinamika. To se može vidjeti kod oca 3, majke 3 i djeteta 3. Vremenski faktor bi ovdje također bio posebna točka, što pridonosi činjenici da se međugeneracijski sukobi mogu mijenjati tijekom vremena. To je vidljivo na primjeru (ne)sudjelovanja djeteta 3 u hrvatskom crkvenom zboru, ali s vremenom je dijete 3 to jednostavno prihvatilo. Dijete 2 i 1 imaju mnogo zajedničkih točaka, poput aktivnosti u zajednici (Frama, crkveni zbor, pjevanje), česta putovanja u Hrvatsku, kao i kontakt s drugim Hrvatima koji žive u Njemačkoj. To je manje izraženo kod djeteta 3, jer je s Hrvatima dolazila u veći kontakt tek kroz školovanje na fakultetu, a ne od djetinjstva kao ostale dvije ispitanice druge generacije.

Kako bi se riješilo pitanje transnacionalne i međugeneracijske dinamike, može se reći da postoji transnacionalna veza s Hrvatskom i prve i druge generacije (s razlikom u intenzitetu). To je oblikovano različitim činjenicama. Može se vidjeti koje razlike postoje između generacija, ali one još uvijek nisu previše ozbiljne u usporedbi sa sličnostima kojih je puno više. Nadalje, mišljenja se ne poklapaju u potpunosti, ali prva generacija uglavnom iskazuje radost i ponos spram druge generacije. Postignuća druge generacije, ali prije svega putovanja i povezanost s domovinom roditelja imaju veliku važnost za prvu generaciju. Naravno, definicija te važnosti je subjektivna od obitelji do obitelji. Primjerice, Otac i Majka 1, kao Otac i Majka 2 često su govorili o važnosti povezanosti s domovinom, te da se poduzimaju i redovita putovanja (nekoliko puta godišnje), kao i pridavanje velike važnosti transnacionalnim aktivnostima. U slučaju Oca i Majke 3, smatralo se da se putovanja u matičnu zemlju odvijaju jednom godišnje, što je velika razlika percepcije. Postaje jasno da na transnacionalizam mogu uvelike utjecati subjektivna shvaćanja, koje se mogu različito percipirati za dotičnu osobu. Prema tome, može se vidjeti dinamika, međutim vidljivo je da to nisu tragične razlike ili sukobi, već manje razlike koje nisu previše ozbiljne.

9.2 *Kritički osvrt na rezultate*

Problem u rezultatima je u tome što su razlike između prve i druge generacije, ovisno o fenomenu transnacionalizma, dobro prikazane, međutim međugeneracijske razlike je potrebno detaljnije opisati. Uvijek postoji prostor da je istraživač trebao formulirati bolja pitanja na temu međugeneracijske dinamike. Također, apsolutno bi bilo bolje da su se intervjui odvijali uživo, jer bi se vizualno otkrilo još više informacija, poput izraza lica i govora tijela ispitanika koji bi mogli otkriti još korisnih informacija o odnosu i dinamici između prve i druge generacije,

mogućih sukoba i razlika u mišljenjima itd. Takvi uvidi bi svakako bili od pomoći jer bi uvelike doprinijeli kompletnijoj slici ispitanika i njihovih međusobnih odnosa, što bi onda vodilo do preciznije usporedbe s prethodnim studijama i analize do kakvih je promjena došlo u transnacionalnim odnosima u današnje vrijeme u usporedbi s prošlošću. Također, uzorak je jako malen, a i postoje određena ograničenja kada se intervju provodi u paru. Pitanje je koliko se roditelji i djeca žele eventualno porječati pred istraživačem i koliko prekrivaju neke razlike u mišljenjima. Također, uzorak je dosta homogen, većina istraživanih parova roditelja i djece pokazuju iste vrijednosti, možda bi bilo zanimljivije naći neki par roditelja i djece koji nije tako povezan s katoličkom misijom.

9.3 Smjernice za buduća istraživanja fenomena

Za buduća istraživanja na ovu temu bilo bi korisno da postoji veći fokus na istraživanje digitalne tehnologije i transnacionalnih odnosa. Koristeći veće komunikacijske mogućnosti koje pruža internet, može se istražiti kako sveobuhvatna digitalizacija utječe na transnacionalne odnose i kakve pozitivne i negativne promjene ona nosi. Drugo moguće istraživanje ovdje bila bi veza između religije i transnacionalnih praksi, budući da i prvoj i drugoj generaciji religija igra značajnu ulogu u životu.

Nadalje, trebalo bi detaljnije istražiti i vezu između mobilnosti i transnacionalnih praksi. Čak i ako se istraživanja već provode u tom području, bilo bi korisno dobiti još novije podatke u tom pogledu, kao i steći moguće nove spoznaje koje su nedostajale prethodnim istraživanjima. Budući da postoji i veliki politički interes prve generacije za događanja u matičnoj zemlji, zanimljivo bi bilo detaljnije istražiti ovu temu u vezi s transnacionalnim i koji su točno motivi tu prisutni (faktor digitalizacije ovdje također može biti značajan).

Ovdje se može vidjeti da tema transnacionalnosti i tema međugeneracijske obiteljske dinamike ne mogu biti odvojene jedna od druge. Pokazalo se da se svi ispitanici osim jednog prve generacije u ovom trenutku ne žele vraćati u matičnu zemlju, već u dobi za umirovljenje (prva generacija), ili u kasnijem trenutku do strane druge generacije. Međutim, želja za povratkom postoji od strane svih ispitanika.

Očekivanja od ovog istraživačkog rada bila su vrlo mješovita. S osobne strane, druga generacija je dala odgovore koje sam i pretpostavila, budući da sam i sama pripadnica druge generacije pa sam znala što otprilike očekivati. Međutim, za prvu generaciju imala sam znatno tradicionalniju sliku u glavi od one koju su pokazali. Naprimjer, očekivala sam njihovo nesnalaženje s

vođenjem intervjua online, ali to nije bio slučaj. Nadalje, očekivala sam da će biti više razlika između ispitanika različitih generacija, ali pokazalo se suprotno. Iznad svega, pogledi druge generacije bili su prilično slični onima prve generacije.

Također sam očekivala da će svaki intervju trajati najmanje 40 minuta, ali to također nije bio slučaj. Nadalje, mnogi odgovori druge generacije o ljubavnim odnosima obuhvaćeni istraživanjem bili su različiti, što također nisam očekivala. Jedna sugovornica je samac, druga ima dečka iz Rame, a treća je udana za Nijemca.

Istraživanja o migracijama također su pokazala kako mogućnosti bržeg prijevoza omogućuje izraženiju transnacionalnost, i to danas više nego ikad (Pries, 2003; str. 24). Ovaj se nalaz također pokazao točnim u ovim istraživanju.

Studije su također otkrile da kulturni faktor migranta igra vrlo odlučujuću ulogu u određenju mjere u kojoj je transnacionalna interakcija intenzivna i proživljena. Istraživači Glick, Schiller et al. su pretpostavili da je današnji transnacionalizam samo proizvod razvijenog kapitalizma (Glick Schiller et al, 1992; str. 8).

10. Zaključak

Transnacionalizam u vezi s međugeneracijskom dinamikom vrlo je suvremena pojava koja oblikuje današnje društvo. Ovo je posebno značajno pitanje s obzirom na jedinstvenu situaciju hrvatskih migrantskih obitelji koje žive u Njemačkoj. To je jasno pokazalo i istraživanje koje se odnosilo u ovom diplomskom radu na prvu i drugu generaciju hrvatskih migranata. Na temelju intervjua, u kojima je sudjelovalo 9 ispitanika, prije svega bilo je jasno da bi se svi sugovornici željeli preseliti u Hrvatsku i tamo živjeti u kasnijem razdoblju (nakon mirovine). Jedna je osoba izjavila da ima želju čak i u ovom trenutku se preseliti u matičnu zemlju. Također je bilo zanimljivo vidjeti da su svi ispitanici prve generacije rodom iz Bosne i Hercegovine. Nadalje, treba spomenuti da su sva djeca ispitanika ženskog spola. Također je utvrđeno da prva, kao i druga generacija održavaju transnacionalnu vezu s domovinom. Karakteriziraju ga čimbenici kao što su jezik, aktivnosti u hrvatskim zajednicama (posebno u hrvatskoj katoličkoj zajednici), redovita putovanja u Hrvatsku/Bosnu i Hercegovinu. Postoji i visoka razina političkog interesa za hrvatsku politiku od strane prve generacije osim kod jednog ispitanika.

Transnacionalne prakse druge generacije odnose se na susrete s drugim Hrvatima u Njemačkoj, kontakt s rodbinom iz matične zemlje, aktivno sudjelovanje u hrvatskim katoličkim zajednicama i putovanja u Hrvatsku i/ili Bosnu i Hercegovinu. Prije svega, pjevanje u hrvatskom crkvenom zboru faktor je, koji aktivno provode sve tri ispitanice druge generacije – ali ovo je zbog metode odabira ispitanica snježnom grudom koja generira ispitanike sličnih osobina. Također, uvid u međugeneracijsku dinamiku može se vidjeti da nema većih ozbiljnih razlika između prve i druge generacije. Rezultati istraživanja potvrđuju da postoje prilično male razlike i da te razlike više nisu bile prisutne nakon određenog vremenskog razdoblja. U osnovi je bilo manjih sukoba tijekom boljeg ovladavanja materinim jezikom ili obaveznog pohađanja i sudjelovanja u crkvenom zboru. Van toga nisu zabilježene veće razlike (što ne znači da ih nije bilo, ali ih sudionici nisu htjeli iznositi), ali bilo je puno više sličnosti. Iznad svega, faktor putovanja u Hrvatsku/ Bosnu i Hercegovinu je glavni povezujući faktor. Tu postoje velike sličnosti između generacija. Sudjelovanje u hrvatskoj katoličkoj zajednici, kao pohađanje svete mise, pjevanje u crkvenom zboru ili plesanje u folkloru su bili aspekti koje obje strane pozdravljaju. Naravno, kontakt s članovima obitelji koji žive u Hrvatskoj i BiH se također pokazao kao jedan zajednički faktor. Stoga su spomenuti aspekti korak po korak odgovorili na istraživačko pitanje i ukazali na relevantnost teme.

11. Literatura

- Ančić, N. A. (2017). Identitet u dijaspori – Hrvatski katolici između stare domovine i novog prebivališta. Pribavljeno 26.05.2024 s adrese: [Identitet u dijaspori – Hrvatski katolici između stare domovine i novog prebivališta \(srce.hr\)](https://www.srce.hr/identitet-u-dijaspori-hrvatski-katolici-izmedu-stare-domovine-i-novog-prebivalista)
- Brinkmann, T. (2012.): Migration und Transnationalität. München. Pribavljeno 05.03.2024 s adrese: [https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=ksTrAwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA3&dq=migration+und+transnationalit%C3%A4t&ots=AHfWAxXMHF&sig=WmVa9VHUdMdVKuhOr5u_HPfYyAM&redir_esc=y#v=onepage&q=migration%20und%20ransnationalit%C3%A4t&f=false](https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=ksTrAwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA3&dq=migration+und+transnationalit%C3%A4t&ots=AHfWAxXMHF&sig=WmVa9VHUdMdVKuhOr5u_HPfYyAM&redir_esc=y#v=onepage&q=migration%20und%20transnationalit%C3%A4t&f=false)
- Carol, S. (2014). The Intergenerational Transmission of Inter-marriage Attitudes and Intergroup Friendships: The Role of Turkish Migrant Parents. Journal of Ethnic and Migration Studies.
- Čapo, J. (2022). Croatian Migrant Families: Local Incorporation, Culture, and Identity. Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb. Pribavljeno 25.05.2024 s adrese: [Genealogy | Free Full-Text | Croatian Migrant Families: Local Incorporation, Culture, and Identity \(mdpi.com\)](https://www.mdpi.com/genealogy/Free-Full-Text/Croatian-Migrant-Families-Local-Incorporation-Culture-and-Identity)
- Čapo Žmegač, J. (2007). Prekoračujući nacionalne granice: razdvojeni životi hrvatskih migrantskih obitelji. Pribavljeno 05.03.2024 s adrese: <https://hrcak.srce.hr/file/22135>
- Čapo Žmegač, J. (2005). Transnationalisation and identification among youth of Croatian origin in Germany; Insitiute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb
- Esser, H. (1981). Aufenthaltsdauer und die Eingliederung von Wanderern: Zur theoretischen Intepration soziologischer „Variablen“. Zeitschrift für Soziologie. Universität Duisburg Gesamthochschule. F. Enke Verlag Stuttgart. Pribavljeno 04.03.2024 s adrese: file:///C:/Users/Ivana%20Rado%C5%A1/Downloads/10.1515_zfsoz-1981-0105.pdf
- Esser, H. (1999). Soziologie: Allgemeine Grundlagen. Campus Verlag GmbH, Frankfurt am Main. Pribavljeno 04.03.2024 s adrese: https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=8a7fEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR6&dq=Hartmut+esser+&ots=6fR9gtVeKG&sig=3VKV3MBe3Wa01K5LbYcdJRbcPVc&redir_esc=y#v=onepage&q=Hartmut%20esser&f=false

- Faist, T.; Fausser, M.; Reisenauer, E. (2014). Das Transnationale in der Migration. (Eine Einführung). Weinheim und Basel. Pribavljeno 05.03.2024 s adrese: https://www.ciando-shop.com/img/books/extract/3779951398_lp.pdf
- Foroutan, N. (2016). Postmigrantische Gesellschaften. Stranice 227-228. Pribavljeno 03.03.2024 s adrese: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-658-05746-6_9
- Frieters-Reerman, N. (2017). Miteinander oder Gegeneinander: Herausforderungen für intergenerationelle Dialog- und Lernprozesse, Alter(n) und Teilhabe – Herausforderungen für Individuum und Gesellschaft. Schriften der KaHo NRW. Band 26. (str. 39-59) Toronto: Verlag Barbara Budrich.
- Glick Schiller, N.; Basch, L.; Blanc-Szanton, C. (1992). Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. The University of Manchester. Pribavljeno 03.03.2024 s adrese: [Towards-a-Transnational-Perspective-on-Migration-Race-Class-Ethnicity-and-Nationalism-Reconsidered.pdf \(researchgate.net\)](https://www.researchgate.net/publication/230912277_Towards_a_Transnational_Perspective_on_Migration_Race_Class_Ethnicity_and_Nationalism_Reconsidered)
- Goeke, P. (2008). Transnationale Lebensläufe als Weg zur strukturellen Assimilation? Veröffentlichungsversion / Published Version Sammelwerksbeitrag / collection article, Leibnitz-Institut für Sozialwissenschaften. Pribavljeno 03.03.2024 s adrese: [https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/18276/ssoar-2008-goeke-transnationale lebenslaufe als weg zur.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2008-goeke-transnationale lebenslaufe als weg zur.pdf](https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/18276/ssoar-2008-goeke-transnationale_lebenslaufe_als_weg_zur.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2008-goeke-transnationale_lebenslaufe_als_weg_zur.pdf)
- Han, P. (2010). Soziologie der Migration- Erklärungsmodelle, Fakten, politische Konsequenzen, Perspektiven. München. Pribavljeno 04.03.2024 s adrese: https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=grKeDQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR3&dq=soziologie+der+migration&ots=H49p9DzG0P&sig=stHaPO9QqvrPxBba4q4LK8ttX4g&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Hohl, J. (2000). Zeitschrift für Gesundheitswissenschaften. Journal of public health. Artikel. Das qualitative Intervju. Volume 8, str. 142-148.
- Ivanda, K. (2007). Die kroatische Zuwanderung in die Bundesrepublik Deutschland Eine Fallstudie unter besonderer Berücksichtigung von Phänomenen und Problemen der Akkulturation und Integration. Obavljena doktorska disertacija. Bremen/ Zagreb. Sveuciliste Bremen. Pribavljeno 05.03.2024 s adrese: <https://media.suub.uni-bremen.de/bitstream/elib/2384/1/00010740.pdf>
- Janz, O; Sala; R. (2011). DOLCE VITA? Das Bild der italienischen Migranten in Deutschland. Campus Verlag GmbH, Frankfurt am Main. Pribavljeno 16.04.2024 s

adrese:

https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=derL6cYIeBAC&oi=fnd&pg=PA5&dq=italienische+migraNTEN+in+deutschland&ots=0D0kP_MjAF&sig=yHt6G7HG0zT HUd8F2CeGxZak0Fg&redir_esc=y#v=onepage&q=italienische%20migraNTEN%20in%20deutschland&f=false

- Jurić, T. (2018) Suvremeno iseljavanje Hrvata u Njemačku: karakteristike i motivi, Hrvatsko katolicko sveučilište, Zagreb. Migracijske i etničke teme. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/198700>
- Kara, S.; Droussou, O.; Pries, L.; Kissau, K.; Hunger, U. (2011). Transnationalismus & Migration Dossier. Heinrich-Böll-Stiftung. Pribavljeno 05.03.2024 s adrese: https://heimatkunde.boell.de/sites/default/files/dossier_transnationalismus_und_migration.pdf
- King, R.; Christou, A. (2010). Diaspora and Transnationalism; Concepts, Theories and Methods, Diaspora, migration and transnationalism: Insights from the study of second-generation 'returnees' , Amsterdam University Press. Pribavljeno 04.03.2024 s adrese: https://www.jstor.org/stable/pdf/j.ctt46mz31.12.pdf?refreqid=excelsior%3A891ecaa1b7c41ea03925ca72a929d320&ab_segments=&origin
- Koch, U. (2018). Integrationstheorien und ihr Einfluss auf Integrationspolitik. Bundeszentrale für politische Bildung. Pribavljeno 18.08.2024 s adrese: [Integrationstheorien und ihr Einfluss auf Integrationspolitik | Integrationspolitik | bpb.de](https://www.bpb.de/integrationstheorien-und-ihr-einfluss-auf-integrationspolitik)
- Lee, H. (2008). Ties to the Homeland: Second Generation Transnationalism, Chapter One: Second Generation Transnationalism. Cambridge Scholars Publishing. British Library Cataloguing in Publication Data.
- Mayring; P. (1994). Qualitative Inhaltsanalyse. Pädagogische Hochschule Ludwigsburg. Pribavljeno 07.05.2024 s adrese: <https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/1456/ssoar-1994-mayring-qualitative-inhaltsanalyse.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-1994-mayring-qualitative-inhaltsanalyse.pdf>
- Nationale Akademie der Wissenschaften Leopoldina. Curriculum Vitae Prof. Dr. Hartmund Esser. (n.d.). Pribavljeno 05.03.2024 s adrese: https://www.leopoldina.org/fileadmin/redaktion/Mitglieder/CV_Esser_Hartmut_D.pdf

- Pries, L. (2003). Transnationalismus, Migration und Inkorporation. Herausforderungen an Raum und Sozialwissenschaften. Pribavljeno s 28.05.2024 s adrese: [Transnationalismus, Migration und Inkorporation. Herausforderungen an Raum und Sozialwissenschaften \(uni-potsdam.de\)](#)
- Reutlinger, C.; Baghdadi, N.; Kniffki, J. (2011). Die soziale Welt quer denken: Transnationalisierung und ihre Folgen für die Soziale Arbeit. Familie an der Schnittstelle von Transnationalismus, sozialer Unterstützung und Care. Berlin.
- Soehl, T.; Waldinger, R. (2012). Inheriting the Homeland? Intergenerational Transmission of Cross-Border Ties in Migrant-Families. University of California, Los Angeles. American Journal of Sociology. The University of Chicago Press.
- Steinbach, A. (2004). Die Wirkung von sozialer Distanz. Stranice 65-66. Pribavljeno 04.03.2024 s adrese: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-322-80531-7_4
- Vertovec, S. (2009). Transnationalism. New York. Pribavljeno 05.03.2024 s adrese https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=084dVpMaRmYC&oi=fnd&pg=PP1&dq=vertovec+transnationalism&ots=FtEzx6Vbp-&sig=7JTgeW0vZW9NmjDgDxa5Q63RTJs&redir_esc=y#v=onepage&q=vertovec%20transnationalism&f=false